

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Башкортостан

Муниципальное казенное учреждение управление образования

муниципального района Ишимбайский район РБ

МБОУ СОШ с.Верхнеиткулово МР Ишимбайский район РБ

РАССМОТРЕНО

**ШМО начальных
классов**

Исламгулова З.А.
Протокол №3 от «30»
августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНО

**Заместитель директора
по УВР**

Абдрахманова Н.А.
Протокол №3 от «30»
августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор школы

Приказ №284 от «31»
августа 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Литературное чтение на родном языке»

для обучающихся 1–4 классов

Верхнеиткулово 2023 год

АҢЛАТМА ЯЗЫУ

Башланғыс дөйөм белем биреүзең 1-4 кластары өсөн «Туған (башкорт) телендә эзәби укыу» укыу предметының өлгө эш программаһы (артабан – Программа) һәр укыу йылына предметтың йөкмәткеһен, укытыузың төп методик стратегияларын, «Туған (башкорт) телендә эзәби укыу» укыу предметы алымдары аша укыусыларзы тәрбиәләү юлдарын билдәләй.

Программаның норматив базаһы:

- Рәсәй Федерацияһының конституцияһы;
- «Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында» Федераль законы (29.12.2012, №273-ФЗ);
- «Рәсәй халыктары телдәре тураһында» Рәсәй Федерацияһы законы (үзгәреш һәм өстәлмәләр менән) (25.10.1991 №1807-1);
- Башланғыс дөйөм белем биреүзең Федераль дәүләт белем биреү стандарттары (Рәсәй Федерацияһының мәғариф министрлығы тарафынан 31.05.2021 расланған, № 286);
- Башланғыс дөйөм белем биреүзең өлгө төп белем биреү программалары (дөйөм белем биреү буйынса федераль укытыу-методик берләшмәһе карары менән расланған, протокол № 1/22 18.03.2022);
- Өлгө тәрбиә программалары(дөйөм белем биреү буйынса федераль укытыу-методик берләшмәһе карары менән расланған, протокол № 3/22 23.06.2022).

Программа нигезендә федераль дәүләт белем биреү стандарттарының методологияһын тәшкит иткән системалы эшмәкәрлек карашы ята.

Программа Башкортостан Республикаһының һәм Рәсәй Федерацияһының башланғыс дөйөм белем туған (башкорт) телендә алып барылған мәғариф ойошмалары өсөн эшләнде, ул шулай ук «Туған тел һәм туған телдә эзәби укыу» предмет өлкәһен алып барған укытыусыларға методик ярзам күрһәтеүгә лә йүнәлтелгән.

Программа йөкмәткеһе системалы эшмәкәрлек принцибына ярашлы төзөлгән һәм федераль дәүләт белем биреү стандарттарының «Туған телдә эзәби укыу»

предмет өлкәһенә каралған башланғыс дөйөм белем биреү программаны үзләтереү һөҙөмтәләренә ирешеүгә йүнәлтелгән.

Программа башкорт телендә аралашкан һәм үз телен белгән укыусылар өсөн төзөлгән. Дәрәслек һәм эш программаһын төзөүсә авторҙар укыу материалының күләмен һәм йөкмәткән киңәйтә, балаларҙы үстөрөү һәм тәрбиәләүгә булышлыҡ иткән эш төрҙәрен тәкдим итә ала.

Эш программаһын тормошка ашырыуға белем биреү ойшмаһы һәр төрлө белем биреү технологияларын, электрон укытыу сараларын, дистанцион укытыу ресурстарын кулланыу хокуғына эйә. Шулай ук Программаны үзләштереп модуль принцибы ла кулланылырға мөмкин.

Укыусыларҙың белемгә ихтыяжын һәм кызыкһын үҙарын кәнәғәтләндерөү максатында үзләштерелә торған программа сиктәрәндә мәғариф ойшмаларының локаль акттарында каралған тәртиптә индивидуаль укыу, шул иҫәптән тизләтелгән укытыу пландары эшләнөү мөмкинлегә лә күз уңында тотала.

Программа йөкмәткеһә дәрәстән тыш эшмәкәрлектә лә тормошка ашырыла ала: предмет азналыктары, экскурсиялар, мәктәп кимәлендәге тематик саралар, конкурстар һ.б.

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметына дөйөм характеристика

Туған әзәбиәт – тормошто танып-белөүсә үзәнсәлектә ысулы, төп милли-мәзәни киммәт һәм донъя мәзәниәтә күренешә, әхлак һәм традицияларҙы һаклау һәм тапшырыу сараһы.

Туған (башкорт) телендә әзәби укыу – башланғыс класс укыусыларын әзерләү системаһында мөһим предметарҙың берәһә, сөнки ул укыусыларҙың донъяны позитив һәм тулайым кабул итеүенә, әхлак һәм яуаплы үзә тәрбиәләүгә булышлыҡ итә.

Шулай ук предмет саралары ярҙамында укыусыларҙың функциональ грамоталылығы формалаша. Туған (башкорт) телендә әзәби укыу курсы уңышлы үзләштерөү, туған тел, рус теле һәм рус телендә әзәби укыу менән предмет-ара бәйләнешән һәм шулай ук «Туған (башкорт) әзәбиәтә (5-9-сы кластар)»

дисциплинаһы менән бәйләнештә иҫәпкә алып, башланғыс белем биреүзәге башка предметтарҙы һөҙөмтәле өйрәнеүгә булышлыҡ итә.

Башланғыс белем биреү кимәлендә туған әҙәбиәттә өйрәнеү динамик укыуҙың дөйөм укыу күнекмәһен һәм текст, мәғлүмәт менән эшләр белеү һәләтен формалаштыра, шулай укыуының күҙәтә, сағыштыра, анализлай, эزلәнеү эштәре процесында укыу материалын дөйөмләштерә белеүҙәрендә сағылыш тапкан психик функцияларын (телмәр, фекерләү, хәтер, иғтибар һ.б.) үстәрә.

«Туған (башкорт) теленән әҙәби укыу» курсы нигеҙендә башкорт әҙәбиәтенән милли мәҙәниәттәр өсөн берҙәм киммәттәр системаһы коды булыу идеяһы ята. Әҙәбиәт ул киммәттәрҙә һаҡлау ғына түгел, үсеп килеүсә быуынға тапшырыу, бала аңында бөгөнгө менән киләсәктә бәйләп тороусы сара ла булып тора.

Укыу предметы йөкмәткәһенә башкорт теленә тәржемә ителгән Рәсәй һәм сит ил әҙәбиәте индерелгән. Улар араһында рус классиктары А.С.Пушкин, Л.Н.Толстой, А.П.Чехов, Н.А.Некрасов һәм билдәле балалар язуысылары В.А.Осеева, В.В.Бианки әсәрҙәре айырым урын алып тора.

Бынан тыш «Туған (башкорт) телендә әҙәби укыу» өлгө программаһының материалы укыуысыларҙы донъя фольклоры (украин, татар, дағыстан, рус, һинд, япон, халыҡ әкиәттәре); рус әҙәбиәте әсәрҙәре (М.Пришвин, С.Михалков, П.Синявский, В.Маяковский һ.б.); сит ил әҙәбиәте әсәрҙәре (Э.Хемингуэй, О.Уайльд, бер туған Гриммдар, Ш.Перро һ.б.) менән таныштырыуға йүнәлтелгән.

Үрҙә һанап үтелгән текстар балаларға граждандыҡ, патриотик, әхлаҡ, хеҙмәт, экологик тәрбиә биреүҙә максат итеп куя, әҙәбиәттә милли һәм донъяуи мәҙәни күренеш итеп күзалларға мөмкинлек бирә.

«Туған (башкорт) телендә әҙәби укыу» укыу предметының максаты һәм бурыстары

«Туған (башкорт) телендә әҙәби укыу» укыу предметының максаты – башкорт телендә дөрөс, аңлы, йүгерек һәм тасуири укырға өйрәтәү; телмәр эшмәкәрлеген үстәрәү; әхлаҡ нормаларын формалаштырыу һәм туған мәҙәниәтебезҙың мөһим өлөшө булған әҙәбиәткә үзенсәлекле караш тәрбиәләү.

«Туған (башкорт) телендә әҙәби укыу» укыу предметының бурыстары:

– әзәби укыу материалы аша танып белеу һәләтлектәрен һәм төрлө текстарзың йөкмәткеһен һәм үзенсәлектәрен аңлау, баһалау, анализлау;

– тарихи-мәзәни, әхлак, эстетик киммәттәр сығанағы булған әзәбиәткә кызыкһыныу уятыу;

– башкорт әзәбиәте әсәрҙәрен өйрәнәү нигеҙендә туған (башкорт) теленә әзәби-эстетик мөмкинлектәре тураһында белемдәрен тулыландырыу;

– телмәр эшмәкәрлегенә бәтә төрҙәрен дә үстөрөү, укылған әсәрҙәр теманы буйынса телдән һәм язма фекерҙәр формалаштырыу тәҗрибәһе булдырыу.

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының өлгө программаһының төп йөкмәтке һыҙығы

Программала укыу предметының йөкмәткеһе түбәндәге бүлектәргә тара:
«Мин укый беләм!» (1-се сессия), «Укы, уйла, фекерлә!» (2-се класс), «Белем көнө» (3-сө класс), «Мәктәпем – туған йорт» (4-се класс). Был бүлектәргә башкорт классиктарының һәм заман язусыларының әсәрҙәре индерелгән.

Балаларға граждандыҡ һәм патриот сифаттары тәрбиәләүгә булышлыҡ иткән әсәрҙәргә айырым урын бирелгән. Бындай әсәрҙәр «Күңел матурлығы һәм матур ғәҙәттәр иленә сәйәхәт» (1-се класс), «Туған ерем, туған йорт – күңелем нуры» (2-се класс), «Минәң йорт, минәң илем, минәң халҡым – минәң киләсәгем» (3-сө класс), «Туған илендә тарихын бел!» (4-се класс) бүлектәрендә бирелгән. Әсәрҙәргә йөкмәткеһе Туған ил, туған ер, туған ер байлығы, ата-бабаларыбыз мирасы һ.б. төшөнсәләрен аса. Шулай итеп, Программала әзәби әсәрҙәргә һайлап алыуҙың төп принцибы текстарҙың Туған илгә һөйөү һәм уның байлығына һаҡсыл караш тәрбиәләү йүнәлешле булыуы тара.

Әхлак сифаттарын формалаштырыуға ла Программала зур иғтибар бирелә. Бындай йүнәлешле текстар «Әзәп төбө – матур ғәҙәт» (2-се класс), «Башкарган эштәр һүҙҙәргә карағанда күберәк һөйләй» (3-сө класс), «Дуслықтың кәҙерен бел!» (4-се класс) бүлектәрендә урын алған. Улар балаларҙы кешенә эскә донъяһын таный белергә кызыкһындыра, тормош киммәттәре һәм тиҫтерҙәре менән аралашыуға мораль-әхлак кағиҙәләре тураһында уйланырға мәжбүр итә. Әсәрҙәр

балалардың йәш үзенсәлектәренә тап килерлек, улардың психологик үзенсәлектәрен исәпкә алып һайланған.

Балаларға сәләмәт тормошка карата ыңғай караш формалаштырган һәм хезмәт тәрбиәһен сағылдырган «Әсәйзәр һәм кескәйзәр» (1-се класс), «Байлык, муллык, именлек – ныкыш хезмәт емеше» (2-се класс), «Кешене хезмәт бизәй» (4-се класс) бүлектәренә индерелгән әсәрзәр мөһим урын биләй.

Программаға индерелгән әсәр геройзариның күбәһе – кесе йәштәге мәктәп балаларының тиһтерзәре, улар кабул итеү аша укыуылар үззәре өсөн мотлак булған мәзәни-тариһи төшөнсәләргә аса, үзләштерә. Шулай ук Программала балалык донъяһын төрлө дәүерзәргә аскан, улардың үсеш юлын, характеры сынығыуы һәм әхлак йүнәләштәре формалаштырыуы күрһәткән әсәрзәр индерелгән. Һайлап алынған әсәрзәр балаларға тиһтерзәре күзлегенән башкорт әзәбиәтен төрлө тариһи дәүерзәргә үзләштерергә мөмкинлек бирә. Бынан тыш, Программала хәзерге әзәбиәт әсәрзәренә лә ярайһы урын бирелгән, был әсәрзәрдың йөкмәткәһе заман балаларына якын һәм аңлайышлы.

Региондың милли-мәзәни үзенсәлектәрен исәпкә алып, укытыуылар якташ языуыларының әсәрзәрен дә индерә ала.

«Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметының укыу планындағы урыны

Федераль дәүләт белем биреү стандарттарына ярашлы рәүештә «Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» укыу предметы «Туған тел һәм туған телдә әзәби укыу» предмет өлкәһенә инә һәм мотлак өйрәнелергә тейеш предмет булып исәпләнә.

Системалы курс буларак, туған (башкорт) телдә әзәби укыу 1-се класта, «Әлифба» дәреслегә буйынса «Грамотаға өйрәтеү» курсы тамамланғас, башлана.

Укытыу башкорт телендә алып барылған белем биреү ойошмаларында предметты өйрәнеүгә 1-се класта – 17 сәғәт (азнаға 1 сәғәттән 17 азна), 2-се класта – 34 сәғәт (азнаға 1 сәғәттән 34 азна), 3-сө класта – 34 сәғәт (азнаға 1 сәғәттән 34 азна), 4-се класта 34 сәғәт (азнаға 1 сәғәттән 34 азна) бирелә.

Шулай итеп, дүрт йыл өйрәнеүгә 1-4 –се кластарға дөйөм сәғәттәр һаны 119 сәғәт тәшкил итә.

«ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘЗӘБИ УКЫУ» УКЫУ ПРЕДМЕТЫНЫҢ ЙӨКМӘТКЕҢЕ

1-се класс

1-се бүлек «Мин укый беләм»

Д. Талхина. «Китап» шиғыры. М. Дилмөхәмәтов. «Белгем килә!». Н. Грахов. «Ни өсөн?». Ш. Бабич. «Әй, китап!». Художестволы әсәр. Жанр. Шиғри әсәр. Уның темаһы һәм исеме. Төп фекер. Шиғыр юлдары. Дүрт юллыктар. Китап - белем, мәғлүмәт алыу, укыусының шәхесен үстөрөү сығанағы.

2-се бүлек «Әкиәт укырға яратам»

«Шалкан» рус халык әкиәте (К. Иванов тәржемәһе). Ж.Кейекбаев. «Айыу ниңә койрокһоз» әкиәте. «Башак» украин халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). Л. Толстой. «Тейен менән бүре» әкиәте (Ш.Насиров тәржемәһе).

Әкиәт әзәби жанр буларак кабул ителә. Уның темаһы (исеме). Халык әкиәте төрөн билдәләү (хайуандар тураһында, көнкүреш, тылсымлы). Әсәр геройзари (ыңғай, кире). Уларзың кылыктарын баһалау. Әкиәттең төп фекере.

3-сө бүлек «Атай – ғаилә башлығы»

Ф. Сынбулатова. «Атай – ғаилә башлығы» хикәйәһе. Р. Хәйри. «Атай менән һөйләшеү» хикәйәһе. Л. Толстой. «Атай менән улдар» хикәйәһе (Ш.Насиров тәржемәһе). Башкорт халык әкиәте «Кем байыраҡ?»

Хикәйә әзәби жанр буларак бирелә. Тексттың йөкмәткеһе. Хикәйәнең мәғәнәүи өлөштөрө. Абзац. Абзацтың төп фекере. Әкиәттең исеме. Әсәр йөкмәткеһенең төп фекерен асқан төп һүзәр. Әсәргә иллюстрациялар. Геройзар, уларзың кылыктары. Әсәрҙең тәрбиәүи әһәмиәте. Атай – ғаилә башлығы, туйындырыусы. Ғаилә киммәттәренә ихтирам тәрбиәләү.

4-се бүлек «Әсәйҙәр һәм кескәйҙә»

Л. Толстой. «Иң-иң матуры» (Ш.Насиров тәржемәһе) хикәйәһе. Н. Иҫәнбәт. «Иң матур һүз» шиғыры. Татар халык әкиәте «Өс кыз». Ф. Гөбәйзуллина. «Минен әсәйем кем?». В. Осеева. «Улдар» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһеҙ). Е. Пермяк. «Ете кат үлсә, бер кат киҫ» әкиәте (М. Игебаева тәржемәһе).

Бүлектен төп темалары - әсәнен үз балаһына һөйөү һәм баланың әсәһенә һөйөү. Әсәр башының мәғәнәһе. Һөйләмдәр, текст мәғәнәһе һалынған текст фрагменты. Әсәр геройлары.

5-се бүлек «Күңел һәм кылыктар матурлығы иленә сәйәхәт»

Н. Игеҙйәнова. «Бәхәс» хикәйәһе. Р. Ниғмәтуллин. «Тәрбиәһеҙ өйрәк бәпкәһе» әкиәте. Б. Байым. «Аҡ тағмалы кыз» хикәйәһе.

Тыуған яҡ тәбиғәтенен матурлығын, тирә-яҡ мөхит күренештәрен тасуирлаусы, шулай уҡ кешелек мөнәсәбәттәренен, кылыктарының матурлығын һүрәтләүсә хикәйәләр. Кешенен тышкы һәм әске матурлығы. Аҡылы, кылығы һәм тышкы киәфәте - кешенен әске һәм тышкы матурлығы индикаторлары. Тема һәм тексттың төп фекере. Әсәрҙен авторы һәм геройы. Авторҙың геройға мөнәсәбәте. Уҡыусыларҙың геройға мөнәсәбәте.

2-се класс

1-се бүлек «Уҡы, уйлан, фекер йөрөт!»

Ф. Туғызбаева. «Мин - уҡыусы» шиғыры. М. Ғәли. «Уҡы, әшлә, аҡыл йый». З. Күскилдина «Канатһыз турғай» әкиәте.

Әсәр. Шиғри әсәрҙен исеме. Шиғри әсәрҙен (рифма, ритм) үзенсәлектәре. Әкиәт, уның сюжет һыҙаттары. Әкиәт мәғәнәһе. Китап - белем, мәғлүмәт алыу сығанағы.

2-се бүлек «Халыҡ ижады ынйылары»

Бишек йырлары. Б. Искужин. «Әшкәк-бәшкәк» халыҡ уйыны. «Аҡ тирәк, күк тирәк» халыҡ уйыны. Бармак уйындары. Такмактар.

Фольклорҙың бәләкәй жанрлары: бишек йырлары, такмактар, халыҡ уйындары. Бәләкәй фольклор жанрындағы әсәрҙәрҙен уйы. Әсәрҙен сюжет йөкмәткеһе. Халыҡ ижадының тәғәйенләнеш һәм уның тәрбиәүи әһәмиәте

3-сө бүлек «Әкиәт укырға яратам!»

Башкорт халык әкиәте «Төлкө менән этәс». Дағыстан халык әкиәте «Батыр малай» (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). М. Пришвин. «Ак муйынсак» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез). С. Михалков. «Һөзөшкөм килә» хикәйәһе (Ш. Биккол тәржемәһе). «Төлкө менән кәзә тәкәһе» рус халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе).

Тема һәм әкиәт геройлары. Тексттың мәғәнәи өлөштәре. Һәр бүлектән башы, төп өлөшө, азағы, үзенсәлектәре. Мәғәнәүи өлөштәрҙең микротемалары. Вакиға урыны, вақыты, тирә-як мөхит.

4-сө бүлек «Яраткан шиғырҙарым»

Ф. Туғызбаева. «Әсәйем кулдары» шиғыры. А. Игебаев. «Өйрәнгән ул әзергә», «Тыуған як» шиғырҙарын тыңларға мөмкин. Д. Талхина. «Йәй» шиғыры. Ф. Туғызбаева. «Балыксы Айуған бабай» хикәйәһе. «Бесәйҙең өйө яна» рус халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). «Һайысқан бутка бишергән» емеш (тәржемәсәһе билдәһез).

Шиғри әсәрҙең (рифма, ритм) үзенсәлектәрән кабатлау. Геройҙың портретын, кылыктарын, авторҙың геройға мөнәсәбәтен һәм укыусының геройға мөнәсәбәтен сағылдырған һүҙҙәр, һүзбәйләнештәр.

«Башкорт халык ижады ынйылары» проект эше.

5-сө бүлек «Тәбиғәт – безҙең матурлығыбыз һәм байлығыбыз»

А. Йәғәфәрова. «Сәнскеле күлдәк» әкиәте. Н. Игезйәнова. «Тирәк» хикәйәһе.

Терәк һүҙҙәр буйынса геройҙарҙы асыҡлау. Әзәби әкиәттәр. Әкиәт төрөн һәм темаһын билдәләү.

6-сы бүлек «Әзәп төбө – матур ғәзәт»

Ф. Исәнғолов. «Флүрәнең ғәйебе нимәлә?», «Кыздар менән уйнарга яраймы?», «Ғәбиттең сере нимәлә?». С. Якупов. «Кем мактансыҡ?». А. Йәғәфәрова. «Дуслыҡ менән шаярмайҙар» хикәйәһе. А. Толстой. «Кандала» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез). Ж.Кейекбаев. «Оморзак бабай» хикәйәһе.

Текстың сюжетлы төзөлөшө. Сюжет үсеш (ғәмәлдәрҙең башланыуы,

төп әһәмиәтле эштәрзе башкарыу, вакиғаларзың тамамланыуы; вакиғаларзың вакыты һәм урыны). Төп һүззәр төп йөкмәткене сағылдыра. Тексты кайтанан һөйләү планы. Кыскаса һөйләү. Ролдәр буйынса укыу өсөн фрагмент. Ролдәр буйынса укыу өсөн тасуирлау саралары (темпа, интонация). Әсәрзең тәрбияүи һәм үстереүсе әһәмиәте.

7-се бүлек «Тыуған йортом, тыуған ерем – күнел нурым»

Ғ.Ғәлиева. «Мин йәшәйем Уралда» шиғыры. Р. Янбулатова. «Баш кала шундай матур» шиғыры. З. Күскилдина. «Өй туйы» хикәйәһе. А. Вәхитова. «Алмағастар ултыртабыз» хикәйәһе. В. Исхаков. «Үгәй инә үләне», «Бәпембә» шиғырзари. Синявский П. «Йәшел аптека» шиғыры (тәржемәсеге билдәһез).

Сюжеттың айырмалығы һәм окшашлығы, әсәрзәрзең тематикаһы. Әсәрзең икенсе дәрәжәләге персонаждари. Геройзың портреты. Геройзың кылыктарын баһалау. Авторзың, укыусының һәм укытыусының әсәр геройына мөнәсәбәте. Әсәрзең тасуирлау теле – тасуирлама. Милли үзенсәлектә һүрәтләүзәр.

8-се бүлек «Байлык, муллык, именлек – ныкыш хезмәт емеше»

Н. Игезйәнова. «Янғын» хикәйәһе. Р. Ниғмәтуллин. «Рәхмәттәр биргән рәхәт» шиғыры. Г. Якупова. «Ярғанат» хикәйәһе. (Г. Ситдикова). «Сер» хикәйәһе.

Әсәрзең мәғәнәүи өлөштәрөнең сәбәп-тикшереү бәйләнеше. Һәр мәғәнә өлөшөнөң терәк, төп һүззәре һәм һүрәттәре. Һәр мәғәнә өлөшөнөң темаһы. Текстың кыскаса йөкмәтке планы. Текстың кыскаса йөкмәткеһе. Языусылар кешенең тормошонда (уңышында) хезмәттең әһәмиәте тураһында.

«Башкорт языусылары тыуған як хақында» проект эше.

3-сө класс

1-се бүлек «Белем көнө»

С. Әлибаев. «Без өсөмсөгә күстек» шиғыры. М. Кәрим. «Укытыусыма» шиғыры.

Шиғри әсәрзең (ритм, рифма, рифм төрзәре) үзенсәлектәрөн кабатлау. Шиғырзар тематикаһы. Төп фекер (кабатлау).

Китап - белем, мәғлүмәт алыу сығанағы.

Каникулдар тураһында кыскаса хикәйәләү монологик фекерҙәр формаһындағы тәфсираттары. Белем алыуға кызыкһыныу. Шәхси мәғәнәһе.

2-се бүлек «Көз кояшы йөзә зәңгәр күктә»

М. Кәрим. «Көз» шиғыры. Р. Бикбаев. «Көз» шиғыры. А. Игебаев. «Сентябрь» шиғыры. Ж.Кейекбаев. «Һунарсы мажаралары» хикәйәһе. Д. Талхина. «Дуҫтар көз каршылай» хикәйәһе. Кинйәбулатова. «Көз еткәс» шиғыры. А. Игебаев. «Ишетәм» шиғырын. М. Ғәлиев. «Коштарзың йыйылышы» әкиәте.

Әсәр сюжетының уйы. Хикәйәләргә сюжет һыҙаттары. Авторлыҡ позицияһы. Гәзит укыусының карашы. Һүрәтләү саралары: сағыштырыу, кәүзәләндерәү. Тәбиғәткә һаксыл караш тәрбиәләү.

3-сө бүлек «Башкарған эштәр һүззәргә карағанда күберәк һөйләй»

Р. Ханнанов. «Тартай теленән таба», «Кешегә сокор казһаң, үзәң төшөрһөң» хикәйәләре. К. Даян. «Өзөлгән сәскәләр» хикәйәһе. Р. Солтангәрәев. «Кем алданды?» Н. Игезйәнова. «Актырнак» хикәйәһе.

Әсәргә идея-тематик йөкмәткеһе. Авторлыҡ позицияһы (кабатлау). Геройҙарҙың кылыктарын анализлау. Балала киммәт ориентирҙары формалаштырыу.

4-се бүлек «Рус әҙәбиәте»

М. Пришвин. «Балалар һәм өйрәктәр» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез). Н. Некрасов. «Мазай бабай менән куяндар» хикәйәһе (Ғ. Әмири тәржемәһе). А. Пушкин. «Салтан батша хақында әкиәт» (өзөк) (Ю. Гәрәй тәржемәһе). В. Маяковский. «Кем булырға?» (тәржемәсәһе билдәһез).

«Балалар һәм өйрәктәр», «Мазай бабай менән куяндар» әсәрҙәренең дөйөм тематикаһы. Тереклеккә һаксыл мөнәсәбәт. Шиғыр-монолог. Геройҙың һөнәрҙәр тураһында шиғыр фекерҙәре. Әҙәби әкиәт. Шиғырҙарҙағы әкиәт. Шиғырҙарҙағы әкиәттәр рифмаһының үзенсәлектәре.

«Бөтә һөнәрҙәр зә мөһим» (һорай: ниндәй һөнәр һайларға?) проект эше.

5-се бүлек «Тәңкә-тәңкә карзар яуа...»

Н. Нәжми. «Кыш» шиғыры. Ш. Бабич. «Кышкы юлда» шиғыры. М. Садикова. «Һунарға барғанда» хикәйәһе. Р. Хәйри. «Йәйәүле буран» шиғыры. Ш. Биккол. «Урман ситендә» хикәйәһе. Г. Шафикова. «Кыш ниңә кырыс холокло?»

Һынлы-һүрәтләү тел сараларының кабатланыуы: сағыштырыу, тасуирлау, Һынландырыу. Пейзаж. Автордың һүззәрен файзаланып геройзарзы тасуирлау. «Башкортостанда кыш» темаһына диалог, балалардың кышкы уйындары, кышкы байрамдар. Тәбиғәтте һүрәтләү, коштардың һәм хайуандардың кышкы тормошо. Башкорт халкының боронғо кәсебе - һунар тураһында мәғлүмәт. Әсәрҙе, геройзарзы авторзар һәм укыусы күзлегенән анализлау.

6-сы бүлек «Йортон, илем, халкым, киләсәгем»

Н. Нәжми. «Ватан» шиғыры. Р. Хәйри. «Бәхәс» хикәйәһе. Ғ. Хөсәйенов. «Тыуған ил кайзан башлана?». «Ай, Уралым, Уралым!» кобайыры. Ғ. Хөсәйенов. «Башкортостан» хикәйәһе. К. Даян. «Тыуған ерем минең» шиғыры. Р. Ниғмәти. «Ватан...». Ү.Сирбаев. «Самат олатай кайындары», «Ололар һүзе - акыл» хикәйәләре. Башкорт халык йыры «Урал». Р. Бикбаев. «Өфө - баш кала» шиғыры. Б. Рафиков. «Курай» хикәйәһе.

Башкорт халык ижады. Кобайыр. Башкорт халык йырзанының тарихы, уларҙы башкарыусылары, танылған курайсылар. Башкорт халкының тарихына, билдәле шәхестәргә, башкорт халык йырзаны тарихына, башкорт халык йырзаны башкарыусыларға һәм билдәле курайсыларға ғорурлык, хөрмәт, кызыкһыныу тәрбиәләү.

7-се бүлек «Донъя халыктары әзәбиәте»

Э. Хемингуэй. «Карт менән диңгез» (Ғ.Ғиззәтуллина тәржемәһе) повесы (өзөк). О. Уайльд. «Йондоз-малай» әкиәте (Г. Ситдикова тәржемәһе). Гримм кәрзәштәр. «Бремен музыканттары» әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). «Сыскан балаһы Пик-Пик» һинд әкиәте (З. Буракаева тәржемәһе).

Донъя халыктары әкиәттәренәң үзенсәлектәре (башкорт халык әкиәттәре менән сағыштырғанда). «Сыскан балаһы Пик-Пик» - бер кемдәң дә ярзамһыҙ тормоштоң аҡылына өйрәнгән кыйыу һәм аңлы сыскан тураһында әкиәт. Фекер алышыу өсөн төшөнсәләр: кыйыулыҡ, тәүәккәллеҡ, ныҡышмалылыҡ, тапкырлыҡ, берҙәмлек. «Бремен музыканттары» - Бремен калаһына юлланырға һәм урам музыканттары булырға ҡарар иткән йорт хайуандары тураһында әкиәт. «Йондоз малай» һәр кемгә изгелек менән ҡарарға өйрәтә. Башкаларға ҡарата ихтирам, туғандарға һөйөү тойғоһо тәрбиәләү.

Повесть. «Карт һәм диңгез» повесының мәғәнәһе. Максатка ынтылышлылыҡ сифатын тәрбиәләү.

«Һүрәттәрҙә әкиәт геройҙары» проекты. Уҡытыусы ярҙамында уҡыусылар төп геройҙары кем, улар ниндәй кешелек сифаттарына эйә икәнен билдәләйҙәр

4-се класс

1-се бүлек «Мәктәбем - тыуған йортом»

Ф. Рәхимғолова. «Белем байрамы» шиғыры. С. Әлибаев. «Кояшлы ҡитап» шиғыры. Ф. Ғөбәйзуллина. «Мәктәбемә» шиғыры. З. Биешева «Кояш нимә ти?»

Шиғыр-монолог, шиғыр-мөрәжғәт, шиғыр-диалог. Әсәр тематикаһы, идеяһы. Шиғри әсәрҙең уйы. Лирик герой. Лирик геройҙың кәйефе, кисерештәре һәм уйҙары. Уҡытыусыға ихтирам, мәктәпкә рәхмәтле булыу. Уҡыу эшмәкәрлегенә мотивация. Шәхси мәғәнәһе.

2-се бүлек «Дуҫлыҡтың кәҙерен бел!»

М. Ғафури. «Қыр қазы» хикәйәһе. Д. Бүләков. «Яңы дуҫ». Г. Юнысова. «Әсәйем һүзҙәре». Р. Ғабдрахманов. «Ысын дуҫлыҡ». Р. Байбулатов. «Күгәрсеңдәр утрауы». Ю. Ильясова. «Сәтләүек-ҡыҙ» әкиәте.

Башкорт халык яҙыусыһы М. Ғафури. Уның ижад юлы (қыскаса мәғлүмәт).

Дуҫлыҡ хақында хикәйәләр. Хикәйәләге вакиғаларҙың ваҡыты һәм

урыны. Исеме, мәғәнәүи өлөштәре, әсәрзең идеяһы (кабатланыу). Авторзың, укыусының, укытыусының әсәр геройына мөнәсәбәте. Вакиғаларзы, геройзарзың кылыктарын тикшерәү һәм баһалау. Герой портретын һүрәтләү. Әсәрзең тәрбиәүи әһәмиәте.

3-сө бүлек «Кешене хезмәт бизәй»

Р. Ғабдрахманов. «Имән шары» хикәйәһе. Р. Ғабдрахманов. «Капитан». М. Әхмәтшин. «Кәрәзле бал». Р. Байбулатов. «Сәскәләр мажараһы» хикәйәһе.

Әсәр авторы. Уның әсәренең үзенсәлектәре. Хикәйә темаһы һәм сюжеты, геройзар (шәхестәр), уларзың кылыктары (кабатланыу). Художестволы тасуирлау саралары: синонимдар, антонимдар, эпитеттар, метафоралар; уларзың әһәмиәтен аңлау. Кеше тормошонда хезмәттең әһәмиәте.

«Мәктәбем - тыуған йортом» проект эше.

4-се бүлек «Ышаныслы, көслө һәм уңышлы кеше булыу еңелме?»

Н. Ғәйетбаев. «Акбулат батыр» әкиәте. М. Әхмәтшин. «Бер урам малайзары» хикәйәһе. И. Тимерханов. «Шишмә» шиғыры. С. Латипов. «Еләк ерзә бишә» хикәйәһе. Л. Якшыбаева. «Актырнак».

Художество жанрзары үзенсәлектәре (хикәйә, әкиәт). Тематика (идея), төп фекер, сюжет структураһы. Телдең тасуирлау сараларының үзенсәлеге, сюжеттар төзөү һ.б. Геройзарзың темалары, идеялары, кылыктары окшаш. Авторзар һөйләүзәрендә, халык, автор әкиәттәрендә изгелек һәм яуызлык темаһы. Геройзарзың кылыктары әхлак күзлегенән сығып башкарыла. Языусыларзың кешенең шәхси сифаттарын үстәрәү тураһында әсәрзәре.

5-се бүлек «Тыуған ерем минең!»

А. Игебаев. «Кәзерле тыуған ерем!» шиғыры, «Урал» поэмаһы (өзөк). Я. Хамматов. «Салауат» романыны (өзөк). Ф. Исәнғолов. «Басыузағы күл» хикәйәһе. А. Игебаев. «Урал кояшы», «Тыуған ерем минең».

Тыуған як тураһында шиғырзар. Тәбиғәт киңлектәрен, тыуған яктың эшһөйәр, рухи яктан көслө халыктарын данлау. Поэма (шиғриәт), хикәйә художество жанрзары. Текст төзөлөшөнөң үзенсәлектәре. Әсәрзәр идеяһының

төрлөлөгө. Художество жанрларының идея тәрәнлегә, уй-ниәттәре.

6-сы бүлек «Тыуған илендең тарихын бел!»

М. Кәрим. «Безең өйзөң йәме» (өзөк), «Билдәһез һалдат» повестары. Ф. Акбулатова. «Атай икмәге» хикәйәһе. Ф. Туғызбаева. «Икмәк» шиғыры.

Художество жанрларының күп төрлөлөгө (хикәйә, шиғыр, повесть). Проза һәм шиғри телмәр. Повесть йөкмәткеһенәң художество һәм структура үзенсәлектәре. Повестың мәғәнәле өлөштәре. Ошо художество жанрындағы вакиғалар урыны һәм вақыты.

7-се бүлек «Рус һәм сит ил яҙыусыларының әсәрҙәре»

А. Пушкин. «Балыксы һәм балык тураһында әкиәт» (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). А. Чехов. «Акмаңлай» хикәйәһе (тәржемәһе билдәһез). Бианки В. «Кәкүк балаһы» (тәржемәһе билдәһез). С. Михалков. «Китап һөйөүсе». Ш. Перро. «Кызыл калпак» әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). Гримм кәрҙәштәр. «Акыллы көтөүсе» әкиәте (тәржемәһе билдәһез). «Йәшлек шишмәһе» япон әкиәте (тәржемәһе билдәһез). Э Ванг. «Аккош» хикәйәһе (тәржемәһе билдәһез).

Рус классиктарының һәм донъя әҙәбиәтенең әсәрҙәре. Авторҙар әсәрҙәренең сюжет үзенсәлектәре. Әсәрҙәр идеяларының берҙәмлегә - изгелек яуызлыҡты еңә. Сағыштырыуҙарҙың, кәүҙәләндереүҙең, метафорҙарҙың милли үзенсәлегә; уларҙың нәфис һүҙҙәгә әһәмиәте.

Әсәр геройы: уның портреты, телмәре, кылыктары, уй-фекерҙәре. Әсәрҙең композицион үзенсәлектәре.

Телмәр һәм укыу эшмәкәрлегә төрҙәре

Аңлау (тыңлау)

Милли-мәҙәни киммәттәрҙе, туған (башкорт) телмәр байлығын сағылдырған художестволы әсәрҙәрҙе ишетевүгә кабул итеү һәм аңлау; ишетевүгә кабул ителгән текст буйынса һорауҙарға яуап биревү һәм уның йөкмәткеһе буйынса һорауҙар бирә белеү.

Укыу

Кыскырып укыу. Өкрөлөп ижеклөп укыузан эстән генә төплө итеп укыуға күсеү (укыу тизлеге тексты аңларға мөмкинлек биргән индивидуаль укыу темпына тап килә). Орфоэпик нормаларзы укығанда һакау. Текстларзың төрө һәм тибы буйынса төрлө мәғәнәүи үзенсәлектәрен интонациялау ярзамында еткерәү.

Укыу төрзәренәң үзенсәлектәре.

Мәғлүмәт текстларын укыу: әсәрзәргә, бүлектә тарихи-мәғәнәи комментарий

Һөйләү (һөйләү мәғәнәиәте)

Диалогик һәм монологик телмәр. Укылған текстларзы коллектив фекер алышыуа катнашыу, текстка таянып, үз фекерендә исбатлау; башкорт нәфис әдәбиәтенәң үзенсәлеген сағылдырыуы фекерзәр. Һүзлек запасын тулыландырыу. Ишеткән йәки укылған тексты төп һүззәргә, текстка иллюстрациялар (тексты ентекле, кыска, һайлап һөйләү).

Укыу шарттарында башкорт телмәр этикеты нигезендә яткан этикет формаларын һәм этикет аралашыу принциптарының тоторокло формулаларын һаклау.

Укыуыларзың һайлауы буйынса шиғри әсәрзәрзе яттан һөйләү (яттан һөйләү).

Языу (язма телмәр мәғәнәиәте)

Өйрәнелгән әсәрзәр проблемаһы буйынса зур булмаған язма фекерзәр языу.

Библиографик мәғәнәиәт. Тикшереләсәк проблема буйынса китаптар һайлау. Башкорт мәғәнәиәте тураһында мәғлүмәт тупланған йәш үзенсәлектәренә ярашлы һүзлектәр һәм энциклопедиялар, Интернет селтәрә материалдарын кулланыу.

Балаларзың укыу даирәһе

Башкорт ауыз-тел ижады әсәрзәрә. Башкорт халкының традицияларын һәм киммәттәрен аңлау сығанағы булыу яғынан фольклор.

Тыуған халкыбыздың милли-мәзәни киммәттәре һәм традициялары, уны донъяға танытыу үзенсәлектәрен сағылдырыусы башкорт әзәбиәте классиктары әсәрҙәре – XX бб. һәм хәҙерге заман әзәбиәте.

Балалар укыуының төп темалары: бала сак, характердың барлыкка килеүе, Тыуған ил, башкорт халкының күренекле вәкилдәре (тәүге языусылар, шағирҙар, рәссамдар, полководецтар), башкорт мәзәниәте өсөн мөһим байрамдар, балалардың фантазиялары һәм хыялдары хақында художестволы әсәрҙәр.

Милли аң өсөн мөһим булған һәм байтаҡ дәүерҙәр дауамында мәзәни киңлектә һаҡланған әхлаки-этик киммәттәргә һәм идеалдарҙы сағылдырған (Ватанға һөйөү, иман, ғәҙеллек, намыс, шәфҡәтлелек һ.б.) художестволы әсәрҙәрҙең тексын укыу; башкорт милләтенә хас һыпаттар (изгелек, эскерһезлек, сабырлыҡ, намыссылыҡ, кыйыулыҡ һ.б.); башкорт милли традициялары (берҙәмлек, бер-береңә ярҙам итеү, асыҡлыҡ, кунаҡсыллыҡ), ғаилә киммәттәре (татыулыҡ, мөхәббәт, бер-береңде аңлау, хәстәрлек, сабырлыҡ, ата-әсәне хөрмәт итеү). Ғаилә мәзәниәтен, балалыҡ донъяһын сағылдырған башкорт әзәбиәтен укыу (олоғайыу, тирә-яҡ, ололар һәм тиҫтерҙәр менән мөнәсәбәттәргә үзенсәлектәре; үҙеңдә башкорт халыҡ йолаларын дауам итеүсә буларак аңлау). Геройҙардың кылыҡтарына эмоциональ-әхлаки баһалау.

Башкорт әзәбиәте үзенсәлектәрен аңлау: геройдың әске донъяһын, уның кисерештәрен асыу; әхлаки проблемаларға мөрәжғәт итеү. Башкорт халкының тәбиғәт донъяһы тураһында шиғри күзаллауҙары, был күзаллауҙардың фольклорҙа сағылышы һәм улардың шиғриәттә һәм прозаларҙа үҫеше. Тирә-яҡ мөхит торошон кешенең хис-тойғолары һәм кәйефе менән сағыштырыу.

Әзәбиәттә өйрәнеү пропедевтикаһы (практик үзләштереү)

Өйрәнелгән әсәрҙәрҙең жанр төрлөлөгө: бәләкәй һәм зур фольклор формалары; әзәби әкиәт; хикәйә, шиғыр, повестан өзөктәр. Проза һәм шиғри телмәр; художестволы фекерләү; сюжет; тема; әсәр геройы; портрет; пейзаж;

ритм; рифма. Сағыштырыулардың, кәузеләндереуең, метафорлардың милли үзенсәлеге; улардың нәфис һүззәге әһәмиәте.

**Укыусылардың ижади эшмәкәрлеге (өйрәнелгән әзәби әсәрләр
нигезендә)**

Укыусылардың ижади эшмәкәрлегендә әзәби әсәрләр интерпретациялау: ролдәр буйынса укыу, инсценировка яһау; коммуникатив бурысты иҗәпкә алып, художестволы әсәр нигезендә үзәренәң телдән һәм язма тексын булдырыу (төрлө адресаттар өсөн); әсәргә иллюстрациялар серияһына (рәссамлардың һүрәттәренәң репродукцияларына таянып).

**«ТУҒАН (БАШКОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘЗӘБИ УКЫУ» УКЫУ
ПРЕДМЕТЫН ҮЗЛӘШТЕРЕҮЗЕҢ ПЛАНЛАШТЫРЫЛҒАН
ҺӨЗӨМТӨЛӨРӨ**

«Туған тел һәм туған телдә әзәби укыу» предмет өлкәһенә караған «Туған (башкорт) телендә әзәби укыу» предметын өйрәнеү һөзөмтәләре башланғыс белем биреү буйынса Федераль дәүләт белем биреү стандарттарында бирелгән башланғыс дөйөм белем биреү мәғариф программаһын үзләштереү һөзөмтәләренә куйылған талаптарға тап килә.

Шәхси һөзөмтәләр

1-4 кластарза «Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» предметын өйрәнеү һөзөмтәһендә укыусыла түбәндәге шәхси һөзөмтәләр формалаштырыла:

гражданлык-патриотик тәрбиә биреү:

- Ватанға - Рәсәйгә киммәтле мөнәсәбәт булдырыу;
- үзендә этно-мәзәни һәм Рәсәй гражданлык берҙәмлеген аңлау;
- илебезҙең һәм тыуған төбәгебезҙең үткәненә, хәзергеһенә һәм киләсәгенә катнашлык;
- үзендә һәм башка халыктарға ихтирам;
- кеше тураһында, уның хокуктары һәм яуаплылығы, хөрмәте һәм кешелек дәрәжәһе, тәртиптең әхлаки-этик нормалары һәм шәхес-ара мөнәсәбәттәр кағизәләре тураһында тәүге төшөмсәләр;

рухи-әхлаки тәрбиә биреү:

- һәр кешенең индивидуаллеген таныу;
- кайғы менән уртаклашыу, хөрмәт итеү һәм изгелек кылыу;
- башка кешеләргә физик һәм әхлаки зыян килтереүгә йүнәлтелгән төрлө тәртип формаларын кабул итмәү;

эстетик тәрбиә биреү:

- сәнғәттең төрлө төрҙәренә, үзебезҙең һәм башка халыктарҙың йолаларына һәм ижадына ихтирамлы мөнәсәбәт һәм кызыкһыныу;
- төрлө художестволы эшмәкәрлек төрҙәрендә үз-үзендә күрһәтеүгә ынтылыу;

***физик тәрбиә биреү, һаулык һәм эмоциональ именлек мәзәниәтен
булдырыу:***

- тирә-як мөхиттә сәләмәт һәм хәүефһез (үззәре һәм башка кешеләр
өсөн) йәшәү рәүешә (шул исәптән мәғлүмәти) кағизәләрен үтәү;

- физик һәм психик һаулыкка һаксыл мөнәсәбәт;

хезмәт тәрбиәһе биреү:

- кеше һәм йәмғиәт тормошонда хезмәт киммәттәрен аңлау, яуаплы
кулланыу һәм хезмәт һөзөмтәләренә һаксыл мөнәсәбәт, төрлө хезмәт
эшмәкәрлегә төрзәрендә катнашыу күнекмәләре, төрлө һөнәрзәргә
кызыкһыныу;

экологик тәрбиә биреү:

- тәбиғәткә һаксыл караш;

- уға зыян килтереүзә кабул итмәү;

ғилми танып белеү киммәттәре:

- донъяның фәнни картинаһы тураһында тәүге төшөнсәләр;

- танып белеү кызыкһыныулары, әүземлегә, инициативалылығы,
кызыкһыныусанлығы һәм үзаллылығы.

Метапредмет һөзөмтәләре

1-4 кластарза «Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» укыу предметын
өйрәнәү һөзөмтәһендә укыусы универсаль белем биреү сараларына әйә була:

төп логик ғәмәлдәр:

- төрлө текстарзы сағыштырырға, текстарзы сағыштырыу нигәззәрен
билдәләргә, текстарзың аналогтарын билдәләргә;

- өлөштәрзән бөтөндә йыйыу (бирелгән үзенсәлектәре буйынса текстар);

- текстарзы классификациялау өсөн мөһим билдәне билдәләргә, тәкдим
ителгән текстарзы классификацияларға;

- текст материалында укытыусы тәкдим иткән күзәтеү алгоритмы
нигәзәндә законлылыктарзы һәм каһма-каршылыктарзы табыу;

- тәкдим ителгән алгоритмға нигәзләһәп укыу һәм практик бурысты хәл
итеү өсөн мәғлүмәттәң етешмәүән асыктарға;

- текстты анализлағанда сәбәп-тикшереу бәйләнештәрен билдәләргә, һығымта яһарға;

төп тикшеренеу ғәмәлдәре:

- укутыусы ярзамында максат билдәләргә;
- бурысты хәл итеүең бер нисә вариантын сағыштырып, иң кулайын һайлап алырға (тәкдим ителгән критерийҙар нигеҙендә);
- тәкдим ителгән планға ярашлы проект эшен башкарырға;
- текст анализы һөҙөмтәләре нигеҙендә һығымталар төзөргә һәм уларҙы дәлилдер менән нығытырға (классификациялау, сағыштырыу, тикшереүҙәр);

Окшаш йәки окшаш хәлдәрҙә процестарҙың, вакиғаларҙың үсешеү ихтималлығын һәм уларҙың эземтәләрен күзалларға;

мәғлүмәт менән эшләү:

- мәғлүмәт алыу сығанағын һайлау: һүзлек, белешмә;
- күрһәтелгән алгоритмға ярашлы, мәғлүмәтте тәкдим ителгән сығанакта (һүзлектә, белешмәлә) табырға;
- дөрөс һәм дөрөс булмаған мәғлүмәтте үзаллы йәки укутыусы тәкдим иткән тикшереу ысулы нигеҙендә асықларға (һүзлектәр, белешмәләр ярзамында);
- Интернет селтәрендә мәғлүмәт эзләгәндә өлкәндәр (укутыусылар, ата-әсәләр/законлы вәкилдәр) ярзамында мәғлүмәт хәүефһезлеге кағизәләрен үтәргә;
- укуу бурысына ярашлы текст, видео, график, тауыш, мәғлүмәтте анализларға һәм булдырырға;
- таблица, схема рәүешендә теркәлгән мәғлүмәтте аңларға, текстар менән эш һөҙөмтәләре буйынса схемаларҙы, таблицаларҙы үзаллы булдырырға кәрәк.

1-4-се кластарҙа «Туған (башкорт) телдә әзәби укуу» укуу предметын өйрәнеү һөҙөмтәһендә укуусы универсаль укуу-коммуникатив ғәмәлдәргә эйә була:

аралашыу:

- фекерзәрзе кабул итергә һәм формалаштырырға, хис-тойғоларзы таныш булған мөхиттә аралашыу максаттарына һәм шарттарына ярашлы белдерергә;

- әңгәмәсегә ихтирамлы мөнәсәбәт күрһәтергә, диалог һәм дискуссия алып барыу кағизәләрен үтәргә;

- төрлө фекерзәр барлығын танырға;

- үз фекереңде әзәплә һәм нигезлә әйтергә;

- куйылған бурыска ярашлы телмәр әйтеү төзөргә;

- телдән һәм язма текстар (һүрәтләү, фекерләү, хикәйәләү) язырға;

- зур булмаған асык сығыштар әзерләргә;

Сығыштың тексына һүрәттәрзе (һүрәттәрзе, фотоларзы, плакаттарзы) һайларға;

берлектәге эшмәкәрлек:

- планлаштырыузың тәкдим ителгән форматы, аралык азымдарын һәм вакыттарын бүлеү нигезендә стандарт (типлы) хәлдә кыска вакытлы һәм озайлы сроклы максаттар (шәхси) төзөргә;

- уртақ эшмәкәрлектен максатын кабул итергә, уға ирешеү буйынса күмәкләп эш алып барырға: ролдәрзе бүләргә, һөйләшеп килешергә, процесты һәм уртақ эштең һөзөмтәһен тикшерергә;

- етәкселек итергә, йөкләмәләр үтәргә, буйһонорға әзер булырға;

- эштең үз өлөшөн яуаплы башкарырға;

- дөйөм һөзөмтәгә индергән өлөшөгөззө баһаларға;

- тәкдим ителгән өлгөләргә таянып, берлектәге проект эштәрен башкарырға.

1-4-се кластарза «Туған (башкорт) телдә әзәби укыу» укыу предметын өйрәнеү һөзөмтәһендә укыусы универсаль **укыу-көйләү** эшенә әйә була:

үз-үзен ойштороу:

- һөзөмтә алыу өсөн укыу бурысын хәл итеү буйынса эште планлаштырырға;

- һайланған эштәрзең эзмә-әзлелеген билдәләү;

Үз аллы контроль:

- эшмәкәрлектен уңышһыҙ булыу сәбәптәрен асыҡларға;
- телмәр һәм орфография хаталарын еңеп сығыу өсөн укыу ғәмәлдәренә төҙәтмәләр индерергә;
- алынған һөҙөмтәне тексты анализлау буйынса куйылған укыу бурысы менән тура килтерергә;
- текст менән эшләгәндә ебәрелгән хаталарҙы табырға һәм төҙәтергә.

Предмет һөҙөмтәләре

1-4 кластарҙа «Туған (башҡорт) телдә әҙби укыу» укыу предметын өйрәнеүҙәр түбәндәгеләр менән тәьмин итә:

- Рәсәй Федерацияһының берҙәм мәҙәни киңлегендә, Рәсәй Федерацияһы халыктары әҙбиәттәре араһында башҡорт әҙбиәтенең урынын һәм ролен тарихи-мәҙәни, әхлаки, эстетик киммәттәрҙе һаҡлауҙа һәм быуындан быуынға тапшырыуҙа аңлау;
- төрлө халыктар әҙбиәтенең үз-ара йоғонтоһо, бер-береһен байытыуы, айырыуса мәҙәни, әхлаки-этик һәм эстетик киңлек булдырыуҙа башҡорт халкы фольклорының һәм художестволы әҙбиәтенең роле тураһында тәүге төшөнсәләр;
- мәғәнәле укыуҙы үзләштереү, әҙбиәт теорияһының ябай төшөнсәләренең мәғәнәһен һәм мәғәнәһен аңлау (кысҡырып укыу, үҙең һағында укыу, художество һәм фольклор әсәрҙәре жанрҙары, укыған әҙби әсәрҙәрҙе анализлау, башҡорт теленең һынлы һәм тасуирлау саралары);
- текста бирелгән мәғлүмәтте кабул итеүгә ылыҡтырыу, укыусыларҙың эстетик зауығын һәм кызыкһыныуын формалаштырыу (танышыу, өйрәнеү, һайланма, эҙләнеү), текст менән эшләү (текста һорауҙар, текст планы), ролдәр буйынса укыу, ижади эштәр башкарыу.

Кластар буйынса предмет һөҙөмтәләре

1-се класс

Укыусы түбәндәгеләрҙе өйрәнә:

- кысҡырып, йүгереп, аңлы рәүештә (минутына 25-30 һүз) укырға;

- художественные эссе зур булмаган текстарын ишетеүгә кабул итергә;
- художественные текстарны интерпретациялауың элементар алымдары менән кулланыу;
- үзегез һайлаған шиғри эссе (5-6 шиғырны йәки шиғри эссән өзөктә) яттан һөйләү;
- художественные эссе нимә икәнлеген аңларға;
- искусство текстарының жанр айырмалыктарын күрһәтергә (элементар кимәл);
- эссе тәп фекерен аңлау;
- әдәбият теорияһының ябай төшөмсәләренең мәғәнәһен һәм мәғәнәһен билдәләргә: жанр, шиғри эссе, юл, дүртөнсәлә, тема, әкиәт, халык әкиәттәренең төрҙәре, хикәйә, герой (ыңғай, кире), эссе авторы;
- эссе исемен уның йөкмәткеһе, тәп фекере менән сағыштырырға;
- текстарға иллюстрацияларны анализларға;
- хикәйәнең мәғәнә өлөштәрен айырып күрһәтергә, абзацтарға бүлөүгә аңларға;
- эссе йөкмәткеһенең тәп фекерен асқан тәп һүзәрҙе күрергә;
- эсскә һүрәттәргә комментарий бирергә.

2-се класс

Укыусы түбәндәгеләрҙе өйрәнә:

- текстың йөкмәткеһен тыңларға һәм кабул итергә;
- минутына 50-60 һүз тизлек менән укырға;
- кысқырып һәм үзәндән-үзәк дәрәжә, йүгереп, аңлы рәүештә һәм мәғәнәлә итеп укырға;
- әдәбият теорияһының иң ябай төшөмсәләрен һәм мәғәнәһен аңларға: бәләкәй фольклор жанрҙары, бишек йыры, такмак, халык уйыны, сюжет һызығы, рифма, ритм, геройың портреты;
- элементар алымдарға нигеҙләнеп, художественные һәм укыу текстарын

интерпретациялау;

- текстарға таянып, геройзардың кылыктарын тикшерергә;
- әсәр геройзанының кайғыһын уртаклашырға;
- укығанды әхлаки яктан тәрбиәләү, геройзардың кылыктарын әхлаки

нормалар менән сағыштырырға;

- милли-үзенсәлекле тасуирламалар тексында (укытыусы етәкселегендә)

айырырға;

- әзәби геройзар миҗалында сәләмәт йәшәү рәүешенәң файзаһын аңларға;

- башкорт телендә диалог алып барырға (укылған текстар буйынса фекер алышырға), әңгәмәсене тыңларға һәм ишәтергә, башкаса фекер йөрөтөргә;

- фольклордың кескәй жанрзанын (такмактар, бишек йырзаны, халык уйындары текстары), әзәби жанрзаны (хикәйә, әкиәт);

- текстың мәғәнәүи өлөштәренәң микротемаларын билдәләргә;

- тексты кабаттан һөйләү планын төзөргә, тексты яңынан һөйләргә;

Текстарза тасуирлау тел сараһын - тасуирламаны табырға; милли үзенсәлекле һүрәтләмәләргә айырып күрһәтергә.

3-сө класс

Укыусы түбәндәгеләргә өйрәнә:

- текстың йөкмәткеһен тыңларға һәм кабул итергә;
- минутына 60-70 һүз тизлегә менән укырға (динамик укыу);

- әзәбиәт теорияһының иң ябай төшөнсәләренәң мәғәнәһен һәм мәғәнәһен аңларға: башкорт халык ижады, башкорт халык йыры, кобайыр; башкорт теленәң идеяһы, пейзажы, һынлы сәнғәт саралары (сағыштырыу, кәүзәләндерәү);

- художестволы һәм укытыу текстарын интерпретациялау (төп һүззәр әзләү, идея-тематик һызатты асыклау, мотивтарзы асыклау, автордың фекерен аңлау һәм укыусы позицияһын билдәләү);

- геройзардың кылыктарын тикшерәү, уларзы баһалау;

- хикәйәләрҙең сюжет һыҙаттарын айырып күрһәтергә;
- авторлыҡ позицияһын аңлау;
- текстты телдән өзөмтә итеп килтерергә;
- башҡорт халыҡ йырының һыҙаттарын билдәләргә; башҡорт халыҡ йырҙарының, уларҙы башкарыусыларҙың, билдәле курайсыларҙың тарихын белергә;
- әҙәби әкиәттән үзенсәлектәрҙе, уның халыҡ әкиәттәренән айырмалы булыуын аңларға;
- шиғырҙарҙа әкиәттә билдәләргә, шиғырҙарҙа әкиәт рифмаһының үзенсәлектәрҙе күрергә;
- өстәмә мәғлүмәт алыу өсөн белешмә сығанаҡтарын, һанлы һәм мәғлүмәти белем биреү ресурстарын текст, видео, тауыш мәғлүмәтен булдырыу өсөн файҙаланырға.

4-се класс

Укыусы түбәндәгеләрҙе өйрәнә:

- минутына 80-90 һүҙҙе тасуирлап укырға;
- беренсе укыуҙан һуң укыуҙың төп фекерен аңларға;
- башҡорт теленең шиғыр-монолог, шиғыр-мөрәжғәт, шиғыр-диалог, композиция, идея, повесть, һынлы сәнғәт саралары (синоним, антоним, эпитет, метафора) төшөнсәләренең мәғәнәһен һәм мәғәнәһен аңларға;
- әсәрҙең тематикаһын, уның идеяһын айырып күрһәтергә;
- лирик герой төшөнсәһенә эйә булыу, лирик герой менән авторҙы айырыу; лирик геройҙың уй-фекерҙәрен, кәйефен, кисерештәрҙе аңлау;
- әсәрҙә художестволы уйҙырманы аңлау;
- әсәр/герой/вакиға тураһында фекерендә текстҡа таянып дәлилләргә;
- китап укыуҙың төрлө төрҙәрен - танышыу, өйрәнеү, һайланма, эзләүҙе кулланырға;
- коммуникатив бурысты иҫәпкә алып, укылған әсәрҙәргә нигеزلәнеп, телдән хикәйә яҙырға (төрлө адресаттар өсөн);
- кызыкһындырған әҙәбиәттә үзәк һайларға; өстәмә мәғлүмәт алыу

өсөн белешмә сығанактары (һүзлектәр, энциклопедиялар, Интернет) менән файҙаланырға.

ТЕМАТИК ПЛАНЛАШТЫРЫУ

Программаны тормошка ашырғанда укытыу-методик материалдар (мультимедиа программалары, электрон дәреслектәр һәм әсбаптар, электрон китапханалар, виртуаль лабораториялар, уйын программалары, һанлы белем биреү ресурстары коллекциялары) булған электрон (һанлы) белем биреү ресурстарын файзаланыу мөмкинлектәре иҫәпкә алынырға тейеш.

1-се класс - 17 сәғ.

Бүлек	Программа йөкмәткһе	Укыусылар эшмәкәрлеге
«Мин укый беләм!» (1 сәғ.)	Д. Талхина. «Китап» шиғыры. М. Дилмөхәмәтов. «Белгем килә!». Н. Грахов. «Ни өсөн?». Ш. Бабич. «Әй, китап!» Художестволы әсәр. Жанр. Шиғри әсәр. Уның темаһы һәм исеме. Төп фекер. Шиғыр юлдары. Дүртенселәр	Укытыусы башкарыуында әсәрҙе тыңлау. Тексты ижекләп укыу. Үз аллы укыу. Текстың йөкмәткеһен аңлау. Текст азағында бирелгән һорауҙар (эштәр) менән танышыу. Һорауҙы эзмә-эзлекле үтәү. Тексты сылбыр буйынса укыу, һайлап укыу. Парлап эшләү. Тексты (дүртле) укыу парта буйынса күршегә. Текст һүзәрән укыуҙың дөрөслөгөн контролдә тоту.

		Укыузы баһаларға маташыу («рәхмәт», «укыуымды тыңлау минең өсөн зур кыуаныс булды», «якшы укыным, рәхмәт» һәм башкалар). Төркөмдәрзә эшләү: шиғырзың төп фекерен айырыу
«Әкиәт укырға яратам» (4 сәғ.)	«Шалкан» рус халык әкиәте (К. Иванов тәржемәһе). Ж.Кейекбаев. «Айыу ниңә койрокһоз» әкиәте. «Башак» украин халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). Л. Толстой. «Тейен менән бүре» әкиәте (Ш.Насиров тәржемәһе). Әкиәт әзәби жанр буларак кабул ителә. Уның темаһы (исеме). Халык әкиәте төрөн билдәләү (хайуандар, көнкуреш, тылсымлы) Әсәр геройзары (ыңғай, кире). Уларзың кылыктарын баһалау. Әкиәттең төп фекере	Әкиәтте ишетеүгә кабул итеү. «Әкиәт» төшөнсәһе өстөндә эш. Ошо әзәби жанрзың үзенсәлектәрен асыу буйынса минитикшеренү. Укытыу диалогында катнашыу. «Һез нимә тыңланығыз? Хикәйәме? Ни өсөн? Һин кайзан белдең? Хикәйә һәм әкиәт айырыламы? Нимә?». Һүзлек эше. Йырзарзы кабаттан тыңлау йәки әкиәтте үзаллы укыу. Укыу 2-3 тәкдимде кыскырып укыу. Төшөнсәләрзә үзләштерерү: «исеме» (тема) әкиәттәр, геройзар (ыңғай, кире) әкиәттәр. Әкиәттең төп өлөштәре: башы (йәшәгәйнеләр...), әкиәттең төп өлөшө, әкиәттең азағы, йәғни әкиәттең һуңғы өлөшө («Мин унда булдым, һыра эстем», «Бына әкиәттәрзең ахыры, ә кем тыңланы - афарин» һ.б.).

		Әкиәттәргә һайлап алыу һәм анализлау
«Атай - ғаилә башлығы» (3 сәғ.)	Ф. Сынбулатова. «Атай - ғаилә башлығы» хикәйәһе. Р. Хәйри. «Атай менән һөйләшеү» хикәйәһе. Л. Толстой. «Атай менән улдар» хикәйәһе (Ш.Насиров тәржемәһе). Башкорт халыҡ әкиәте «Кем бай?». Хикәйә әзәби жанр буларак бирелә. Текстың йөкмәткеһе. Хикәйәһең мәғәнәле өлөштәре. Яңы донъя тәржемәһе. Автовокзалдың төп фекере. Әкиәттең исеме. Әсәр йөкмәткеһенең төп фекерен асқан төп һүззәр. Әсәрҙең иллюстрациялары. Геройзар, уларҙың кылыктары. Әсәрҙең тәрбиәүи әһәмиәте.	«Ғаиләлә кем хужа?» тигән тема буйынса фекер йөрөтөү. Текст йөкмәткеһен һүрәтләү һәм хикәйәһең төп һүззәре буйынса күзаллау. Укытыусы укыуын тыңлау. Тексты үз аллы укыу. Укылған тексты аңлау. Художестволы әсәрҙе ишетеүгә кабул итеү. Һораузарға яуаптар. Әкрәһләп ижекләп укыузан тулы һүззәр менән укыуға күсеү. Тынлыҡ билдәләрен айырып укығанда тексты укыу. Укыған теманы, текстың төп фекерен аңлау һәм текстың төп фекерен айырып күрһәтеү (укытыусы ярзамында). Геройзарҙың кылыктары, вакиғалар, вакиғалар, геройзар өсөн социаль әһәмиәтле хәлдәр тураһында укытыу диалогында катнашыу. Геройзарҙы хөрмәтләүсе (укытыусы ярзамында). Укылған текстың төп фекерен билдәләү

	Атай - ғаилә башлығы, туйындырыусы. Ғаилә киммәттәренә хөрмәт тәрбиәләү	
«Әсәйзәр һәм кескәйзәр» (5 сәғ.)	Л. Толстой. «Иң матуры» (Ш.Насиров тәржемәһе) хикәйәһе. Н. Исәнбәт. «Иң матур һүз» шиғыры. Татар халык әкиәте «Өс кыз». Ф. Ғөбәйзуллина. «Минәң әсәйем кем?» В. Осеева. «Улдар» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһеҙ). Е. Пермяк. «Ете кат үлсә, бер кат киҫ» әкиәте (М. Игебаева тәржемәһе). Әсәр башының мәғәнәһе. Һөйләмдәр, текст мәғәнәһе һалынған текст фрагменты. Әсәр геройзари	Кысқырып укыу. Бүлек һәм әсәр атамаһының мәғәнәһен аңлатыу. Тексты тыңлау һәм уның йөкмәткәһен аңлау. Укыған теманы билдәләү, әсәр геройзари һүрәтләү. Текстың йөкмәткәһе буйынса һораузарға яуап биреү, төп фекерҙе сағылдырыу, геройзарҙың кылыктарын баһаларға маташыу. Геройзар һүрәтләмәһе. Әсәрҙең йөкмәткәһе буйынса фекер алышыу. Әсәрҙән өзөк, тәкдим менән үз фекерендә (яуап) нигезләү. Текста терәк һүзәрҙе айырып күрһәтеү. Тексты мәғәнәүи өлөштәргә бүлеү. Текстың бер өлөшөн укытыусы етәкс. атайзар. Дөрөс, аңлы рәүештә укый белеү оҫталығын үстәреү буйынса эшмәкәрлегендә баһалау. Шиғырҙы яттан һөйләү - үзендәң һайлауың буйынса

«Күңел һәм кылыктар матурлығы иленә сәйәхәт» (3 сәғ.)	Н. Игезйәнова. «Бәхәс» хикәйәһе. Р. Ниғмәтуллин. «Тәрбиәһеҙ өйрәк бәпкәһе» әкиәте. Б. Байым. «Аҡ тағмалы кыз» хикәйәһе. Тыуған яҡ тәбиғәтенә матурлығын, тирә-яҡ мөхит күренештәрен тасуирлаусы, шулай уҡ кешелек мөнәсәбәттәренә, кылыктарының матурлығын һүрәтләүсә хикәйәләр. Кешенә тышҡы һәм эске матурлығы. Аҡылы, кылығы һәм тышҡы матур төрө - кешенә эске һәм тышҡы матурлығы индикаторҙары. Тема һәм тексттың төп фекере. Әсәрҙең авторы һәм геройы. Авторҙың геройға мөнәсәбәте. Уҡыусының геройға мөнәсәбәте	Уҡыу, аңлы рәүештә йүгерек уҡыу. Әсәр йөкмәткеһе менән кызыкһыныу. Китап уҡыуға кызыкһыныуҙы үстөрөү. Әсәр сюжетының тәржемәһе, геройҙарҙың кылыктары һүрәтләнә. Әсәрҙәге һүрәттәрҙе карау, анализлау, сюжеттың тейешле текст фрагменты менән нисбәте. Рәсем буйынса хикәйәләү өсөн тексттың терәк һүзҙәрен айырып күрһәтеү (уҡытыусы һорауҙары ярҙамында). Әсәрҙең нимәгә өйрәткәне тураһында үз фекереңде белдерәү, әсәр геройына карата үз мөнәсәбәтеңде белдерәү, авторҙың геройға мөнәсәбәтен билдәләү (уҡытыусы ярҙамында)
Резерв - 1 сәғ.		

2-се класс - 68 сәғ.

Бүлек	Программа йөкмәткәһе	Укыусылар эшмәкәрлегә
«Укы, уйлан, уйлан!» (3 сәғ.)	Ф. Туғызбаева. «Мин - укыусы» шиғыры. М. Ғәли. «Укы, эшлә, акыллы йый». З. Күскилдина «Канатһыз турғай» Әсәр. Шиғри әсәрҙең исеме. Шиғри әсәрҙең (рифма, ритм) үзенсәлектәре. Әкиәт, уның сюжет һыҙаттары. Әкиәт уйы. Китап - белем, мәғлүмәт алыу сығанағы	Тексты тыңлау: укытыусы йәки әзерлекле укыусы укыған шиғырҙы ишетергә кабул итеү. Әсәрҙәрҙең йөкмәткәһен аңлау, һорауҙарға яуап биреү. Укыу: әсәрҙәрҙән өзөктө кысҡырып укыу (тағманы аңларға мөмкинлек биргән индивидуаль укыу темпына ярашлы укыу тизлегә). Шиғырҙарҙан өзөктәрҙе тасуири укыу (төркөмдә эшләү). Эстән укыу: әсәрҙәрҙән өзөктәр укыу, йөкмәткә буйынса һорауҙарға яуап биреү. Яттан укыу. Текска һәм өстәмә мәғлүмәт сығанаҡтарына таянып бирелгән таныш булмаған һүҙҙәрҙең һәм һүзбәйләнештәрҙең мәғәнәһен аңлау. Һынлы сәнғәт әсәренәң төп идеяларын билдәләү, сағыштырыу
«Халыҡ ижады ынйылары» (3 сәғ.)	бишек йырҙары. Б. Искужин. «Әшкәк-бәшкәк» халыҡ уйыны. «Аҡ тирәк, күк тирәк» халыҡ уйыны.	Фольклор төркөмдәре башкарыуында бишек йырҙарын һәм такмактары тыңлау.

	Бармак уйындары. Каса япраксалары. Фольклордың бәләкәй жанрлары: бишек ырлары, такмактар, халык уйындары. Бәләкәй фольклор жанрындағы әсәрзәрзең уйы. Әсәрзәрзең сюжет йөкмәткеһе. Халык ижадының тәғәйенләнеш һәм уның тәрбиәүи әһәмиәте	Тыңланған ырҙарҙың (такмактар, бишек ырлары) төрөн билдәләү Төрлө мәғлүмәт сығанактары менән эшләү: һүзлектәр, дидактик материал, «Такмак нимә ул? Ниндәй такмактарҙы беләһегеҙ?». Такмактарҙың һәм бишек ырҙарының художество үзенсәлектәрен асыҡлау. Үз аллы укыу. Укыу. Төркөмдәрҙә эшләү: бирелгән рифмалар буйынса такмактар ижад итеү. Такмактарҙың нимәгә өйрәтеүҙәре тураһында фекерҙәрҙен әйттеләр. Башҡорт халқының фольклор әсәрҙәренә (тема, төп фекер, геройҙар) төп мәғәнәһен һәм тәғәйенләнешен аңлау. Хәрәкәтле уйындарҙа һәм бармаклы уйындарҙа катнашыу. Уйын ҡағиҙәләрен үтәү. Хәрәкәтле уйындар ваҡытындағы хәлдә баһалау һәм тейешле положение қабул итеү
	Башҡорт халыҡ әкиәте «Төлкө менән әтәс».	Әкиәттәрҙең йөкмәткеһе буйынса картиналар өстөндә эш.

«Әкият укырға яратам!» (7 сәғ.)	Дағстандың «Батыр малай» әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). М. Пришвин. «Ақ муйынсақ» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһе). С. Михалков. «Һөзөшөм килә» хикәйәһе (Ш. Биккол тәржемәһе). «Төлкө менән кәзә тәкәһе» рус халық әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). Темаһы һәм әкият геройлары. Текстың мәғәнәле өлөштәре. Һәр бүлектә башы, төп өлөшө, азағы, үзенсәлектәре. Мәғәнәүи өлөштәрҙең микротемалары. Вакиға урыны, вақыты, тирә-як мөхит	Һүрәттәр буйынса әкиәттең йөкмәткеһен һәм геройларын күзаллау. Әкиәттәрҙе яззырыуҙа тыңлау. Әкиәтте ишетегүгә кабул итеү. Үз аллы укыу. Бында кысқырып, ролдәр буйынса укыу. Һораузарҙы тыңлау һәм бирелгән һорауҙың мәғәнәһен аңлау, бирелгән һораузарға яуаптарҙы дәрәс тултырыу. Әзәбиәттең иң ябай төшөнсәләренәң мәғәнәһен һәм мәғәнәһен аңлау: хикәйә, әкият. Әсәрҙең ыңғай һәм кире геройларын таныу һәм уларҙың кылыктары характеристикаһы. Төркөмдәрҙә эшләү: картиналар планын төзөү, нисбәт Геройларҙы әкиәттәргә. Әкиәтте сәхнәләштерегүгә катнашыу. Әкият, уның геройлары тураһында үз фекереңде әйтеү
«Яраткан шиғырҙарым» (13 сәғ.)	Ф. Туғызбаева. «Әсәйем кулдары» шиғыры. А. Игебаев, «Өйрәнгән ул әзергә» һәм «Тыуған як» шиғырларын урыс теленә тәржемә иткән.	Мәкәлдәрҙең мәғәнәһе өстөндә эш. Әсәрҙәрҙең темаһын мәкәлдәр аша күзаллау.

	Д. Талхина. «Йәй» шиғыры. Ф. Туғызбаева. «Балыксы Айтуған бабай» хикәйәһе. «Бесәйзең өйө яна» рус халык әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). «Һайысқан бутка бишәргән» емеше. Шиғри әсәрзең (рифма, ритм) үзенсәлектәрен кабатлау. Геройзың портретын, кылыктарын, авторзың геройға мөнәсәбәтен һәм укыусының геройға мөнәсәбәтен сағылдырған һүзәр, һүзәйләнештәр	Шиғырзар тыңлау һәм текстарзы кабул итеү. Шиғыр (әкиәттәр, хикәйә) жанр үзенсәлектәрен билдәләү. Укыу. Эстән укыу. Укытыу диалогында катнашыу. Тексты үз аллы укыу. Әкиәттең мәғәнә өлөштәрен билдәләү (башланғыс, төп өлөшө, азағы). Укытыусы етәкс. милли-үзенсәлекле сағыштырыузарзы, кәүзәләндереүзәрзе айырып күрһәтеү. Сылбыр буйынса берәр һөйләм менән укыу. Укыған тексты аңлау Бизәләше буйынса һораузарға яуаптар, геройзарзың кылыктарын анализлау. Текстың төп фекерен асыклау. Әсәй алдында бурыс, хәстәрлек тойғоһон тәрбиәләү
Проект эше (4 сәғ.)	«Башкорт халык ижады ынйылары»	Берлектәге эшмәкәрлектәң максаттарын һәм бурыстарын билдәләү. Һөзөмтәләр алыу өсөн укыу бурыстарын хәл итеү буйынса эштәрзе планлаштырыу (укытыусы етәкселегендә).

		Тәкдим ителгән мәғлүмәт сығанағында күрһәтелгән алгоритмға ярашлы эзләү. Бәләкәй төркөмдәрҙә эшләү, командала эшләү. Эштең үз өлөшөн яуаплы үтәү. Туған телдә диалог алып бара, әңгәмәсене тыңлай һәм ишетә, башкаса фекерҙе аңлай белеү. Үз уҡыу ғәмәлдәрен контролдә тоту һәм үҙеңдә контролдә тоту
«Тәбиғәт - безҙең матурлығыбыз һәм байлығыбыз» (6 сәғ.)	А. Йәғәфәрова. «Сәнскеле күлдәк» әкиәте. Н. Игезйәнова. «Тирәк» хикәйәһе. Төп һүҙҙәр буйынса геройҙарҙы асыҡлау. Әзәби әкиәттәр. Әкиәт төрөн һәм темаһын билдәләү	Әкиәттәге тикшерер: «Япрактың сәнскеле булығы мөмкинме?», «Кемдә?». Әкиәт геройҙарын асыҡлау. Уҡытыусы уҡыуын тыңлау. Уҡыу диалогы: ни өсөн әкиәт (хикәйә)? Уҡыу эстән. Был максатка өлгәшер өсөн, һез нимә эшләй алаһығыҙ? Текстың төп фекерен асыҡлау. Әкиәттең мәғәнә өлөштәрен таныу. Ижади эште парлап башкарыу: дуҫ өсөн әкиәт буйынса һорауҙар төҙөү, яуаптар.

		Тәбиғәткә һаксыл караш тәрбиәләү
«Матур эш итеүсе матур» (12 сәғ.)	Ф. Исәнғолов. «Флүрәнәң ғәйебе нимәлә?». С. Якупов. «Кем мактансың?» А. Йәғәфәрова. «Дуслык менән шаярмайзар» хикәйәһе. Ф. Исәнғолов. «Һызар менән уйнарга яраймы?» Улар безгә «кызар менән уйнарга мөмкинме?» тигән һораузар өстөндә фекер йөрөтөргә тәкдим итте. А. Толстой. «Кандала». Ф. Исәнғолов. «Ғәбиттең сере нимәлә?». Ж.Кейекбаев. «Оморзак бабай» хикәйәһе. Текстың сюжетлы төзөлөшө. Сюжеттың үсешә (ғәмәлдәрҙең башланыуы, төп әһәмиәтле эштәрҙе башкарыу, вакиғаларҙың тамамланыуы; вакиғаларҙың ваҡыты һәм урыны). Төп һүҙҙәр төп эстәлеген сағылдыра. Тексты кайтанан һөйләү планы. Һөйләшеү кыскартылған.	Укытыусы укыуын тыңлау. Әсәрҙәре (Ф.Исәнғолов, А. Толстой, Ж.Кейекбаев) авторҙарына кызыкһыныу белдерәү. Интернет селтәрәндә укытыусының һорауҙары буйынса әсәр авторҙары хақында мәғлүмәт эзләү. Үз - үҙеңдән укыу, абзацтар буйынса тасуири укыу. Укылған әҙәби әсәрҙәргә анализ: теманы, төп фекерҙе, эш-хәрәкәттәрҙең эзмә-эзлеләген, художестволы тасуирлау сараларын билдәләү. Әсәрҙәр буйынса тиҫтерҙәре менән бәхәстәрҙә катнашыу, үз карашын белдерәү. Әсәрҙәрҙе планға ярашлы тәржемә итеү. Әсәрҙәрҙең кыскаса хикәйәһе. Коллектив эш: авторлыҡ позицияһын аңлатыу. Парлы эш: геройҙарҙы сағыштырыу, уларҙың кылыктарын анализлау. Укығандарҙы әхлаки яктан тәрбиәләү, геройҙарҙың кылыктарын әхлаки нормалар менән сағыштырыу. Сәләмәт йәшәү рәүешенәң файҙаһын аңлау.

	Ролдәр буйынса укыу өсөн фрагмент. Ролдәр буйынса укыу өсөн тасуирлау саралары (темп, интонация). Әсәрҙең тәрбиәүи һәм үстөрөүсә әһәмиәте	Геройҙарҙың кайғыһын уртаклашыу, уларҙың тойғандарын тойоу, әсәр геройҙарына ярзам итеү
«Тыуған йортом, ерем - күңел яктыһы» (8 сәғ.)	Ғ.Ғәлиева. «Мин йәшәйем Уралда» шиғыры. Р. Янбулатова. «Баш кала шундай матур» шиғырын. З. Күскилдина. «Өй туйы» хикәйәһе. А. Вәхитова. «Алмағастар ултыртабыз» хикәйәһе. В. Исхаков. «Үгәй инә үләне», «Бәпембә» шиғырҙары. Синявский П. «Йәшел аптека» шиғыры (тәржемәсәһе билдәһе). Сюжеттың айырмалығы һәм окшашлығы, әсәрҙең тематикаһы. Әсәрҙең икенсе дәрәжәләге персонаждары. Геройҙың портреты. Геройҙарҙың карарҙары кабул ителде. Авторҙың, укыусының һәм укытыусының әсәр	Укытыусы башкарыуында әсәрҙәр тыңлау. Әсәрҙең ишетеүгә кабул итеү. Әсәрҙәр темаһын билдәләү. Башҡортостан Республикаһының баш калаһы тураһында презентация, слайдтарҙы анализлау. Эстән укыу. Шиғырҙарҙы кысҡырып укыу. Телдең тасуирлау сараһын билдәләү: тасуирлау. Әсәрҙең йөкмәткеһен анализлау. Яуапты тест тәкдире менән нигеҙләү. Текста йәки шәхси тәҗрибәгә таянып, үз фекереңде белдерәү. Укытыусы тәкдим иткән художестволы-лингвистик мини-тикшеренеү планы буйынса уҙғарыу

	геройына мөнәсәбәте. Әсәрзең тасуирлау теле: тасуирлама. Милли үзенсәлекле һүрәтләүзәр	
«Байлык, муллык, именлек - ныкышмалы хезмәт емеше» (8 сәғ.)	Н. Игезйәнова. «Янғын» хикәйәһе. Р. Ниғмәтуллин. «Рәхмәттәр биргән рәхәт» шиғыры. Г. Якупова. «Ярғанат» хикәйәһе. Г. Ситдикова. «Сер» хикәйәһе. Әсәрзең мәғәнәүи өлөштәренәң сәбәп-тикшереү бәйләнеше. Һәр мәғәнә өлөшөнәң терәк, төп һүззәрә һәм һүрәттәрә. Һәр мәғәнә өлөшөнәң темаһы. Текстың кыскаса йөкмәтке планы. Текстың кыскаса йөкмәткеһе. Языусылар кешенәң тормошонда (уңышында) хезмәттең әһәмиәте тураһында	Укытыусы башкарыуында әсәрзәр тыңлау. Мәкәлдәрзең әсәр йөкмәткеһенә нисбәте. Үз аллы укыу. Бер һөйләмдән кыскарып укыу. Әсәр геройзәрә автор һүззәрә менән танып белеү, ыңғай һәм кире геройзарзы асыклау. Әсәр буйынса диалог ойоштороу өсөн телмәр шарттарын тыузырыу, әңгәмәсене тыңлай һәм диалог алып бара белеү оҫталығын үстереү, үз фекерендә дәлилләү. Кешеләр тормошонда хезмәттең әһәмиәтен билдәләү. Коллектив эш: әсәрзең планын төзөү. Эш һөйөүсәнлек тәрбиәләү

Проект эше (1 сәғ.)	«Башкорт языусылары тыуған як тураһында»	Берлектәге эшмәкәрлектәң максаттарын һәм бурыстарын билдәләү. Һөҙөмтәләр алыу өсөн укыу бурыстарын хәл итеү буйынса эштәрҙе планлаштырыу (укытыусы етәкселегендә). Тәкдим ителгән мәғлүмәт сығанағында күренеп торған алгоритмға ярашлы булыу. Бәләкәй төркөмдәрҙә эшләү, командала эшләү. Эштең үз өлөшөн яуаплы үтәү. Туған телдә диалог алып бара, әңгәмәсене тыңлай һәм ишетә, башкаса фекерҙе аңлай белеү. Үз укыу ғәмәлдәрен контролдә тоту һәм үҙеңдә контролдә тоту
Резерв - 3 сәғ.		

3-сө класс - 68 сәғәт.

Бүлек	Программа йөкмәткеһе	Укыусылар эшмәкәрлеге
«Белем көнө» (1 сәғ.)	С. Әлибаев. «Без өсөмсөгә күстек» шиғыры. М. Кәрим. «Укытыусыға» шиғыры. Шиғри әсәрҙең (ритм, рифма, рифм төрҙәре) үзенсәлектәрен кабатлау. Шиғырҙар тематикаһы. Төп фекер (кабатлау)	Укытыусыны тыңлау һәм кабул итеү. Укылған әсәр темаһын, уның төп фекерен аңлау. «Безҙең класс» темаһына диалог алып барыу. Каникулдар тураһындағы кыска хикәйәләү монологик фекерҙәр формаһындағы тәьсираттарҙы яҡтыртыу. Үз фекерен дөрөс һәм нигеҙле белдереү. Туған телдә диалог алып бара белеү. Шиғырҙарҙа художестволы тасуирлау сараларын билдәләү. Укыу эстән. Шиғырҙы тасуири укыу. Укытыусы хеҙмәтенә ихтирам тойғоһо тәрбиәләү.

		Текстарза бирелгән мәғлүмәттә кабул итеүгә һәм аңлауға ылыктырыу
«Көзгә кояшы йөзә зәңгәр күктә» (9 сәғ.)	М. Кәрим. «Көз» шиғыры. Р. Бикбаев. «Көз» шиғыры. А. Игебаев. «Сентябрь» шиғыры. Ж.Кейекбаев. «Һунарсы мажаралары» хикәйәһе. Д. Талхина. «Дуҫтар көз каршылай» хикәйәһе. Кинйәбулатова. «Көз еткәс» шиғыры. А. Игебаев. «Ишетәм» шиғырын. М. Ғәлиев. «Коштарзың йыйылышы» әкиәте. Әсәр сюжетының уйы. Хикәйәләрҙең сюжет һызаттары. Авторлык позицияһы. Гәзит укыусының карашы. Һүрәтләү саралары: сағыштырыу, кәүзәләндерәү. Цитата	Укыған әсәрҙең төп фекерен аңлау, әсәр темаһын билдәләү. Презентацияны карау һәм уның нигеҙендә диалог төҙөү, диалогта цитаталар кулланыу. Телдәге художестволы тасуирлау саралары тексында билдәләү: сағыштырыу, сағылдырыу. Окшаш йәки окшаш хәлдәрҙә процестарзың, вакиғаларзың үсәшәү ихтималлығын һәм уларзың эземтәләрен күзаллау. Тема буйынса өстәмә мәғлүмәт алыу өсөн белешмә сығанактарын, һанлы белем бирәү ресурстарын файзаланыу. Әсәрҙе тасуири укыу. Әсәрҙән өзөктәр укыу. Тәбиғәткә һаксыл караш тәрбиәләү. Кеше тәбиғәттең бер өлөшө булыуын аңлау
«Башкарған эштәр һүззәргә карағанда күберәк һөйләй» (8 сәғ.)	Р. Ханнанов. «Тартай теленән таба», «Кешегә сокор казһаң, үзендең төшөрһөң» хикәйәләре. К. Даян. «Өзөлгән сәскәләр» хикәйәһе. Р. Солтангәрәев. «Кем алданды?».	Әсәр язмаларын тыңлау. Төп фекерҙе аңлау. Әсәрҙәрҙе үз аллы укыу. Әсәрҙең идея-тематик йөкмәткеһен билдәләү. Әсәрҙәрҙе тасуири укыу.

	Н. Игезйәнова. «Актырнак» хикәйәһе. Әсәрҙең идея-тематик йөкмәткеһе. Авторлыҡ позицияһы (кабатлау). Геройҙарҙың кылыҡтарын анализлау. күсереп ултыртыу мотлак. Балала киммәтле ориентирҙар формалаштырыу	Художестволы текстар интерпретацияһы һәм анализының ябай алымдарына эйә булыу. Геройҙарҙың кылығын әхлаки баһалау һәм уны нигезләү. Геройға ауыз-тел характеристикаһын биреү, геройҙарҙың кылыҡтарын аныҡ баһалау. Геройҙарҙың кайғы уртаклашыуы, хис-тойғолар белдереүе. Әңгәмәсегә ихтирамлы мөнәсәбәт күрһәтергә. Йәшәү өсөн киммәтле ориентирҙар булдырыу. Әхлаки киммәттәргә ылыҡтырыу
«Рус яҙыусыларының әсәрҙәре» (12 сәғ.)	М. Пришвин. «Балалар һәм өйрәктәр» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһе). Н. Некрасов. «Мазай бабай менән куюндар» хикәйәһе (Ғ. Әмри тәржемәһе). А. Пушкин. «Салтан батша хақында әкиәт» (Ю. Гәрәй тәржемәһе). В. Маяковский. «Кем булырға?» (тәржемәсә билдәһе). «Балалар һәм өйрәктәр», «Мазай бабай менән куюндар» әсәрҙәренең дөйөм тематикаһы. Шиғыр-монолог. Геройҙың һөнәрҙәр тураһында шиғыр фекерҙәре. Әҙәби әкиәт. Шиғырҙарҙағы әкиәт. Шиғырҙарҙа әкиәттәр рифмаһының үзенсәлектәре	Әсәрҙе үз аллы укыу. Вакиғалар үсешен күҙәтеү, әсәрҙе мәғәнәүи өлөштөргә бүлөү, план төҙөү. Текста художестволы-һүрәтлөү сараларын билдәләү һәм уларҙы телгә әйләндерер. Әкиәт геройҙарын билдәләү. Әкиәттәргә, геройҙарҙың кылған эштәренә анализ яһағанда сәбәпсе-тикшереү элементһен урынлаштырыу. Әсәрҙәрҙе тасуири, йүгерек укыу. Әсәр йөкмәткеһен план буйынса тәржемә итеү. Текстар менән эшләгәндә ебәрелгән хаталарҙы табыу һәм төҙөтөү.

		Укыгандарзы әхлаки яктан ориентирлау, геройзарзың кылыктары менән әхлаки нормалар нисбәте. Тәбиғәткә, бөтә йәнлектәргә һаксыл мөнәсәбәт тәрбиәләү. Уға зыян килтергән гәмәлдәрзе кабул итмәү, кайгы уртаклашыу, хөрмәт һәм игелек сағылдырыу. Әзәби әкиәттең үзенсәлектәрен айырыу. Шиғырзарзағы әкиәт менән танышыу
Проект эше (1 сәғ.)	«Бөтә һөнәрзәр зә мөһим»	Укытыусы тәкдим иткән билдәле бер алгоритм (план) буйынса проект эштәрен башкарыу. Бәләкәй төркөмдәрзә, командала эшләү. Мәғлүмәт алыу сығанактарын билдәләү. Ижади һәм эзләү-тикшеренеү характерындағы проблемаларзы хәл итеү алымдарын табыу һәм үзләштереү. Проект эшенең темаһына ярашлы текст, видео, тауыш мәғлүмәтен булдырыу һәм анализлау. Тирә - яктағыларға ихтирамлы мөнәсәбәт күрһәтеү. Хезмәткә һәм уның һөзөмтәһенә мотивацияны үстәреү. Класс алдында сығыш яһау. Үз өлөшөндө дөйөм һөзөмтәгә баһалау

«Тәңкә-тәңкә карзар яуа...» (9 сәғ.)	Н. Нәжми. «Кыш». Ш. Бабич. «Кышкы юлда». М. Садикова «Һунарға барғанда» хикәйәһе. Р. Хәйри. «Йәйәүле буран» шиғыры. Ш. Биккол. «Урман ситендә» хикәйәһе. Г. Шафикова. «Ни өсөн кыш кырыс холокло?». Һынлы-һүрәтләү тел сараларының кабатланыуы: сағыштырыу, тасуирлау, Һынландырыу. Пейзаж. Авторҙың һүзәрәненә таянып, геройзарға анализ яһау	Әсәрҙә вакиғалар үсәше ихтималлығын күзаллау. Укылған әсәр, уй, уның төп фекере темаһын аңлау. Әзәбиәт теорияһының туған телдең һынлы һәм тасуирлау сараларын (сағыштырыу, тасуирлау, Һынландырыу) һәм элементар төшөнсәләрен (пейзаж, ритм, рифма) билдәләү. Эстән укыу. Әсәрҙе тасуири укыу. Һайланма укыу. Әсәрҙән өзөктәр укыу. Әсәрҙең ыңғай һәм кире геройзарын билдәләү, геройзарҙың кылыктарын анык баһалау, уларҙың портретына характеристика биреү, авторҙың һүзәрәненә файзаланып геройзарҙың характеристикаһы. Әсәр йөкмәткәһен тәржемә итеү. «Башкортостанда кыш» темаһына диалог, хайуандарҙың, коштарҙың тәбиғәтен һәм кышкы тормошон, балаларҙың кышкы уйындарын, кышкы байрамдарҙы тасуирлау. Өңгәмәһенә яуабын баһалау. Эстетик киммәттәргә ылыҡтырыу. Тәбиғәткә һаксыл караш тәрбиәләү.
--	--	--

		Интернет селтәрендә башкорт халкының боронго кәсебе - һунар тураһында мәғлүмәт эзләү
«Өйөм, илем, халкым - минең киләсәгем» (12 сәғ.)	Н. Нәжми. «Родина» шиғыры. Р. Хәйри. «Бәхәс» хикәйәһе. Ғ. Хөсәйенов. «Тыуған ил кайзан башлана?». «Ай, Уралым, Уралым!» кобайыры. Ғ. Хөсәйенов. «Башкортостан» хикәйәһе. К. Даян. «Тыуған ерем минең» шиғыры. Р. Ниғмәти. «Ватан...». Ү. Сирбаев. «Самат олатай кайындары», «Ололар һүзе - акылдың үзе» хикәйәләре. Башкорт халык йыры «Урал». Р. Бикбаев. «Өфө - баш кала» шиғыры. Б. Рафиков. «Курай» хикәйәһе. Башкорт халык ижады. Кобайыр. Башкорт халык йыры. Башкорт халык йырҙарының тарихы, уларҙы башкарыусылар, билдәле курайсылар	Класташ башкарыуында әсәрҙе тыңлау. Укылған әсәр темаһын, уның төп фекерен аңлау. Тел средстволары тексында художестволы тасуирлау билдәләмәһе (кәүзәләндерәү, сағыштырыу). Үз аллы укыу. Билдәләнгән максатка ярашлы, һайлап укыу. Төшөнсәләрҙе билдәләү: башкорт халык ижады, кобайыр. Текстарҙы классификациялау өсөн билдәләр билдәләү, һайлауыңды нигезләү. Текстар менән эшләгәндә хаталарҙы табыу һәм төҙөтөү. Республикабыҙдың тарихын, Башкортостан Республикаһының күренекле курайсыларын беләү. Башкорт халык йырҙарын тыңлау. Үзенә этник һәм милли сығышын аңлау, күп милләтле Рәсәй йәмғиәте киммәттәрен формалаштырыу. Үз Тыуған илең өсөн ғорурлыҡ тойғоһо, башка кешеләргә физик һәм әхлаки зыян килтерәүгә йүнәлтелгән төрлө тәртип формаларын кабул итмәү тәрбиәләү.

		Өлкәндәргә карата ихтирам тәрбиәләү. Башкорт халкының тарихына, билдәле шәхестәргә, башкорт халкының тарихына ғорурлык, хөрмәт, кызыкһыныу тәрбиәләү.
«Донъя халыктары әзәбиәте» (10 сәғ.)	Э. Хемингуэй. «Карт менән диңгез» повесы (өзөк). (Г. Ғиззәтуллина тәржемәһе). О. Уайльд. «Йондоз-малай» әкиәте (Г. Ситдикова тәржемәһе). Гримм кәрзәштәр. «Бремен музыканттары» әкиәте (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). «Сыскан балаһы Пик-Пик» һинд әкиәте (З. Буракаева тәржемәһе). Донъя халыктары әкиәттәренәң үзенсәлектәре (башкорт халык әкиәттәре менән сағыштырғанда). «Сыскан балаһы Пик-Пик» - бер кемдең ярзамһыҙ тормоштон аҡылына өйрәнгән кыйыу һәм аңлы тураһында яҡшы тарих. «Бремен музыканттары» - данлы Бремен калаһына юлланырға карар иткән һәм урам	Башкорт балалар әзәбиәтенәң зур булмаған художестволы әсәрҙәре жанрҙары - хикәйә, повесть. Төрлө жанрҙағы әсәрҙәрҙең сюжетын күҙәтеү. Үз аллы укыу. Ролдәр укылыу. Телдә художестволы тасуирлау сараларын, әкиәттәрҙең жанр үзенсәлектәрен билдәләү. Әкиәттәр төрөн билдәләү. Әкиәттәрҙең йөкмәткеһе буйынса һүрәттәрҙе һайлау. Әкиәттәр буйынса йәнһүрәттәр карау һәм анализлау. Сәнғәттең төрлө төрҙәренә, үҙендәң һәм башка халыктарҙың йолаларына һәм ижадына ихтирамлы мөнәсәбәттә һәм художество мәҙәниәтенә кызыкһыныуҙы ылыҡтырыу. Кеше тормошонда хеҙмәттең киммәтен аңлау, төрлө һөнәрҙәргә кызыкһыныу. Улар кыйыулыҡ, тәүәккәллек, ныҡышмалылыҡ, зирәклек, берҙәмлек төшөнсәләрен тикшерә. Башкаларға карата ихтирам, туғандарға һөйөү тойғолар тәрбиәләү.

	музыканттары булып киткән йорт хайуандары тураһында әкиәт. «Йондоз малай» һәр кемгә изгелек менән карарға өйрәтә. Повесть. Оло йәштәгеләр һәм диңгез тураһындағы повестың мәғәнәһе	Максатка ынтылышлылык сифатын тәрбиәләү
Проект эше (2 сәғ.)	«Һүрәттәрҙә хайуандар тураһында әкиәт геройҙары»	Берлектәге эшмәкәрлек максаттарын һәм бурыстарын кабул итеү, уға ирешеү буйынса эш планын (ролдә бүлөү, процесты һәм уртаҡ эшмәкәрлек һөҙөмтәһен тикшереп) коллектив билдәләү. Тәкдим ителгән мәғлүмәт сығанағында күренеп торған алгоритмға ярашлы булыу. Бәләкәй төркөмдәрҙә эшләү, командала эшләү. Эштең үз өлөшөн яуаплы үтәү. Бәләкәй эшсә төркөмдә катнашыусыларға етәкселек итергә, йөкләмәләрҙе үтәргә, уларға буйһонорға әзерлек күрһөтөү. Туған телдә диалог алып бара, әңгәмәһенә тыңлай һәм ишетә, башкаһа фекерҙе аңлай белеү. Текстарҙа бирелгән мәғлүмәттә аңлауға ылыҡтырыу, эстетик зауыҡ формалаштырыу. Үз - ара хөрмәт тәрбиәләү

Резерв - 4 сәғ.

4-се класс - 68 сәғәт.

Бүлек	Программа йөкмәтәһе	Укыусылар эшмәкәрлеге
«Мәктәбем минең тыуған йортом» (2 сәғ.)	Ф. Рәхимғолова. «Белем байрамы» шиғыры. С. Әлибаев. «Кояшлы китап». Ф. Ғөбәйзуллина. «Мәктәбемә» шиғыры. З. Бишева. «Кояш нимә ти?» Шиғыр-монолог, мөрәжғәт, шиғыр-диалог. Әсәр тематикаһы, идея. Шиғри әсәрҙең уйы. Лирик герой. Лирик геройҙың кәйефе, кисерештәре һәм уйҙары. Укыу эшмәкәрлегенә мотивация. Шәхси мәғәнәһе	Класташ башкарыуында йәки үз аллы укыуға әсәрҙе тыңлау. Билдәләнгән бурыска ярашлы, Һайлап укыу әсәрҙең тематикаһын һәм идеяһын билдәләргә тейеш. Әсәрҙең интерпретацияһы. Геройҙарҙың кылыктарын тикшереп һәм баһалау. Лирик геройҙың төп фекерен, кәйефен һәм кисерештәрен билдәләү. Шиғыр-монолог, шиғыр-мөрәжғәт, шиғыр-диалог билдәләрен, шиғыр төҙөү үҙенсәлектәрен билдәләү. Әсәрҙең тасуирлау сараларын (синоним, антоним, эпитет, сағыштырыу, кәүзәләндереп, метафора) өйрәнеү өстөндә эш. Шәхесте үстөрөүгә китаптың роле һәм тәғлимәттең шәхси мәғәнәһен аңлау. Укыу эшмәкәрлегенә мотивация.

		Укытыусыҥа ихтирам, мәктәпкә рәхмәт тойғоһо тәрбиәләү
«Дустарыңдың кәзерен бел!» (10 сәғ.)	М. Ғафури. «Кыр казы» хикәйәһе. Д. Бүләков. «Яңы дуҥ». Г. Юнысова. «Әсәйем һүззәре». Р. Ғабдрахманов. «Ысын дуҥлык». Р. Байбулатовтың «Күгәрсеңдәр утрауы». Ю. Ильясова. «Сәтләүек-кыз» әкиәте. Башкорт языусыһы М. Ғафури. Уның ижад юлы (кыскаса мәғлүмәт). Дуҥлык хақында хикәйәләр. Хикәйәләге вакиғаларзың вақыты һәм урыны. Исеме, мәғәнәһи өлөштәре, әсәрзең идеяһы (кабатланыу). Авторзың, укыусының, укытыусының әсәр геройына мөнәсәбәте. Вакиғаларзы, геройзарзың кылыктарын тикшерәү һәм баһалау. Геройзың портреты төшөрөлгән.	Тексты сағыу итеп йүгерек укыу. Мәғлүмәтте, геройзарзың кылыктарын, текста бирелгән вакиғаларзы эмоциональ кабул итеү һәм аңлау. Әзләү буйынса һайланма укыу күнекмәләренә әйә булыу. Укыған кешенең ниәтен билдәләү. күсереп ултыртыу мотлак. Уларзың кылыктарын баһалау. Текстың йөкмәткеһе буйынса һораузарзы дәрәҥ билдәләү һәм уларзы әңгәмәсегә бирә белеү. Уның яуабын тыңлау һәм баһалау. Әсәрзең ролдәре буйынса тасуирлы укыу, уларзы сәхнәләштерәү. Башкорт телендә диалог алып бара, әңгәмәсене тыңлай һәм ишетә, башкаса фекерзе аңлай, уның менән килешкән осракта, әсәр йөкмәткеһенән факттар менән нигезләп, үз фекерендә тыныс яклай белеү. Әсәр геройзарына, дуҥтарына, класташтарына карата кайғы уртаклашыу, изгелекле ярзам күрһәтеү. Башка кешеләргә физик

	Әсәрзең тәрбиәүи әһәмиәте	һәм әхлаки зыян килтереүгә йүнәлтелгән төрлө тәртип формаларын кабул итмәү
«Кешене хезмәт бизәй» (8 сәғ.)	Р. Ғабдрахманов. «Имән шары» хикәйәһе. Р. Ғабдрахмановтың «Капитан» әсәре. М. Әхмәтшиндың «Кәрәзле бал» спектакле. Р. Байбулатов. «Сәскәләр мажараһы» хикәйәһе. Әсәр авторы. Уның әсәренең үзенсәлектәре. Хикәйә темаһы һәм сюжеты, геройзар (шәхестәр), уларзың кылыктары (кабатланыу). Художестволы тасуирлау саралары: синонимдар, антонимдар, эпитеттар, метафоралар; уларзың әһәмиәтен аңлау. Кеше тормошонда хезмәттең әһәмиәте	Йүгерек һәм сағыу укыу. Укылған әсәр темаһын, уның төп фекерен аңлау. Геройзың кылыктарын (кылған ғәмәлдәрен) күзәтеү, уның кылыктарын башкаларзың эштәре менән сағыштырыу. Үзеңдең тормош тәҗрибәңә таянып һәм өйрәнелгән факттар нигезендә һығымта (һығымта) яһарға мөмкин. Телдән нәфис тасуирлау саралары тексында билдәләү һәм уларзың телмәрзә кулланыу. Әсәрзең логик-мәғәнәүи өлөштәрен, темаһын һәм сюжетын, геройзарзы һәм уларзың кылыктарын билдәләү. План төзөү һәм йөкмәткеһен үзгәртеү. Һеззә тирә-яктағы ысынбарлыктың матди һәм рухи киммәттәренә һаксыл мөнәсәбәт тәрбиәләү. Өлкәндәрзең, шул иҗәптән укытыусыларзың укыу эшмәкәрлеге һәм хезмәте һөҙөмтәләрен анык баһалау. Хезмәттең кешелектең бөтә матди һәм рухи байлыктарының нигеҙе булыуын аңлау.

		Укыган әсәрзәр нигезендә коммуникатив бурысты иҗәпкә алып (төрлө адресаттар өсөн) телдән һөйләү язмаһын калдырыу
«Ышаныслы, көслө һәм уңышлы кеше булып калыуы еңелме?» (10 сәғ.)	Н. Ғәйетбаев. «Акбулат батыр» әкиәте. М. Әхмәтшин. «Бер урам малайзари» хикәйәһе. И. Тимерханов. «Шиймә» шийғыры. С. Латипов. «Еләк ерзә бишә» хикәйәһе. Л. Якшыбаеваның «Актырнак». Художество жанрзари үзенсәлектәре (хикәйә, әкиәт). Тематика (идея), төп фекер, сюжет структураһы. Телдең тасуирлау сараларының үзенсәлеге, сюжеттар төзөү һ.б. Геройзарзың темалары, идеялары, кылыктары окшаш. Авторзар һөйләүзәрендә, халык, автор әкиәттәрендә изгелек һәм яуызлык темаһы. Геройзарзың кылыктары әхлак күзлегенән сығып башкарыла. Языусыларзың кешенең шәхси сифаттарын үстәреү тураһында әсәрзәре	Укылған әсәр темаһын, уның төп фекерен аңлау. Әзәби мини-тикшеренеү процесында катнашыу, бурыс куйыу һәм уны хәл итеү. Әзәби тикшеренеү эшмәкәрлеге максаттарын һәм бурыстарын кабул итеү һәм һаклау, уны тормошка ашырыу сараларын эзләү һәм яңы алымдарын кулланыу һәләтенә эйә булыу. Һайлап һәм эзләп укыу. Һығымта яһау. Телгә карата тәҗсирлелек сараларын кабул итеү һәм уларзы телдә урынлы кулланыу. Әхлак күзлегенән геройзарзың кылыктары, геройзың кылыктары тураһында үз фекерен дәлилләү. Вакиғалар үсешен күзәтеү һәм әсәрзең мәғәнәүи өлөштәрен билдәләү, уларзың нигезен, планын төзөү һәм текст йөкмәткеһен һөйләү. Әсәрзең ыңғай геройзари миҗалында хәүефһез сәләмәт йәшәү рәүешенә кулайлама төзөү. Ижади хезмәткә, уның һөзөмтәһенә, халык байлығының матди һәм рухи киммәттәренә һаксыл мөнәсәбәткә дәртләндәреүзе үстәреү

«Тыуған ерем минең!» (9 сәғ.)	А. Игебаев. «Кәзерле тыуған ерем!» шиғыры. «Урал» поэмаһы (өзөк). Я. Хамматов. «Салауат» романынан өзөк. Ф. Иҫәнғолов. «Бағыузағы күл» хикәйәһе. А. Игебаев. «Урал кояшы», «Тыуған ерем минең» Тыуған як тураһында шиғырлы әсәрҙәр. Тәбиғәт киңлектәрен, тыуған яктың эшһөйәр, рухи яктан көслө халыктарын данлау. Поэманың (шиғриәттең) художество жанрҙары, хикәйә. Уларҙың текст структураһы үзенсәлектәре. Әсәрҙәр идеяһының төрлөлөгө. Художество жанрҙарының идея, уй-ниәттәре тәрәнлегә	Әсәрҙе үз аллы укыу һәм уның йөкмәткеһен аңлау. Художество жанрҙары темаһын аңлау, идея тәрәнлегә. Поэманың һәм хикәйәнең художество үзенсәлектәрен, тексттың структураһын, телдең художестволы тасуирлау сараларын билдәләү һәм аңлау, уларҙы телдән һөйләүҙә урынлы кулланыу. Һорауҙы дөрөҫ формалаштырыу һәм әсәрҙе интерпретациялау барышында уны әңгәмәһегә бирә белеү. Әңгәмәһенең яуабын баһалау. Әсәрҙән өзөктәр укыу, һайлап укыу. Тәбиғәткә, матди һәм рухи киммәттәргә һаҡсыл мөнәсәбәт тәрбиәләү, тыуған төйәктең эшһөйәр һәм рухи яктан көслө халҡына ихтирам тәрбиәләү
«Тыуған илендең тарихын бел!» (9 сәғ.)	М. Кәрим. «Безҙең өйҙөң йәме» (өзөк), «Билдәһеҙ һалдат» повестары. Ф. Акбулатова. «Атай икмәге» хикәйәһе. Ф. Туғызбаева. «Икмәк» шиғыры. Художество жанрҙарының күп төрлөлөгө (хикәйә, шиғыр, повесть).	Укылған әсәр темаһын, уның төп фекерен аңлау. Тыуған илен, тыуған төйәгең тарихына ҡызыкһыныу уятыу. Тарихи мәғлүмәт сығанағын һайлау эшмәкәрлектен темаһына һәм максатына ярашлы: дәреслек, һүҙлек, белешмә, энциклопедия, интернет селтәре һәм башкалар.

	Проза һәм шиғри телмәр. Повесть йөкмәткеһенең художество һәм структура үзенсәлектәре. Повестың мәғәнәле өлөштәре. Ошо художество жанрындағы вакиғалар урыны һәм вақыты	Бирелгән алгоритмға ярашлы, кәрәкле сығанақта асыктан-асык бирелгән мәғлүмәтте табырға. Төрлө укыу төрҙәрен кулланыу - танышыу, өйрәнеү, һайлап алыу, эзләү юлы. Мөһим һәм дөрөс булмаған мәғлүмәтте үз аллы йәки укытыусы тәкдим иткән тикшереп ысулы нигеҙендә таныу (һүзлектәр, белешмәләр ярзамында). Башҡорт художестволы тасуирлау тел сараларының үзенсәлекле үзенсәлектәрен аңлатыу. Төрлө социаль хәлдәрҙә өлкәндәр һәм тиҫтерҙәр менән хезмәттәшлек итеү, конфликт тыуҙырмау, бәхәсле хәлдәрҙән сығыу юлдарын табыу, төрлө фекерҙәр булыу мөмкинлеген таныу оҫталығын үстөрөү. Туған яғыңдың, туған ерендең тарихын беләү, хөрмәт итеү.
«Рус һәм сит ил яҙыусыларының әсәрҙәре» (16 сәғ.)	А. Пушкин. «Балыҡсы һәм балыҡ хақында әкиәт» (А. Йәғәфәрова тәржемәһе). А. Чехов. «Аҡмаңлай» хикәйәһе (тәржемәһе билдәһе). Бианки В. «Кәкүк балаһы» (тәржемәһе билдәһе). Михалковтың «Китап һөйөүсе» (К. Даян тәржемәһе).	Әсәрҙе үз аллы укыу күнекмәләрен тәрбиәләү. Һайланма укыу. Әсәрҙе интерпретациялау оҫталығын үстөрөү. Портреттың, геройҙар кылыҡтарының тулы характеристикаһы һәм теге йәки был вакиғаларға мөнәсәбәттең билдәләү. Авторҙың художестволы уйҙарын билдәләү. Әсәрҙәрҙең композицион үзенсәлектәрен анализлау. Вақытка, вакиғалар, ситуациялар килеп сыҡкан урынға һ.б. ярашлы төрлө художество жанрҙарының сюжет линияһын күҙәтеү.

	Ш. Перро. «Кызыл калпак» әкиәте - А. Йәғәфәрова тәржемәһе). Гримм кәрзәштәр. «Акыллы көтөүсе» әкиәте (тәржемәсәһе билдәһез). «Йәшлек шишмәһе» япон әкиәте (тәржемәсәһе билдәһез). А. Ванаг. «Аккош» хикәйәһе (тәржемәсәһе билдәһез). Рус классиктарының һәм донъя әзәбиәтенәң әсәрзәре. Авторзәр әсәрзәренәң сюжет үзенсәлектәре. Әсәрзәр идеяларының берзәмлегә - изгелек яуызлыкты еңә. Сағыштырыуларзың, кәүзәләндерәүзәң, метафораларзың милли үзенсәлегә, уларзың нәфис һүззәгә әһәмиәте. Әсәр геройы: уның портреты, телмәре, кылыктары, уй-фәкерзәре. Әсәрзәң композицион үзенсәлектәре. Фәкер йөрөтөү (монолог). Геройзәр диалогы.	Рус языусылары һәм донъя әзәбиәте әсәрзәренә кызыкһыныузы үстәрәү. Рәсәй граждандар берзәйлеген, художество мәзәниәтенә хөрмәтлә мөнәсәбәттә һәм кызыкһыныузы, төрлө сәнғәт төрзәренә, үз халкының йолаларына һәм ижадына һизгерлектә булдырыу
--	--	--

	Һынлы сәнгәт һезе	
Проект эше (2 сәғ.)	Мостай Кәримдең «Беззең өйзөң йәме» повесы буйынса төшөрөлгән «Һеңлекәш» фильмы хақында	Шәхси йәки төркөмлө проект эше өстөндә эшмәкәрлек ойоштороу. У этаптарын азымлап тормошка ашырыу планын төзөү. Берлектәге эшмәкәрлек максаттарын һәм бурыстарын кабул итеү. Максатка ирешеү буйынса коллектив эш планын төзөү (ролдәрзе бүлөргә, һөйләшөп килешөргә, процесты һәм уртақ эш һөзөмтәһен тикшерөргә). Парлап, бәләкәй төркөмдәрзе, командаларза эшләү. Бәләкәй эшсе төркөмдә катнашыусылар менән етәкселек итергә йәки йөкләмәләрзе үтөргә, буйһонорға әзер булыу. Эштең үз өлөшөн яуаплы үтәү. Клас алдында сығыш яһау
Резерв - 2 сәғ.		

Укытыу-методик һәм мәғлүмәт-ресурс яктан тәмин итеү

Уөытыу-методик кулланмалар

1. Аллабердина М. Р. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») 3 для классаобщеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Учебник – Уфа: Издательство ГУП РБ БИ «Китап» имени Зайнаб Биишевой, 2017. – 155 с.

2. Иксанова Р. М., Казыханова З. И. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») для 1 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Учебник – Уфа: Издательство ГУП РБ БИ «Китап» имени Зайнаб Биишевой, 2017. – 137 с.

3. Казыханова З. И. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») для 2 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Учебник – Уфа: Издательство ГУП РБ БИ «Китап» имени Зайнаб Биишевой, 2017. – 186 с.

4. Мавляирова А. Т. Зайниева Р. А. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») для 3 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения. Методические указания к учебнику «Әзәби укыу» («Литературное чтение») для 3 класса общеобразовательных организаций с родным (башкирским) языком обучения– Уфа: Издательство ГУП РБ БИ «Китап» имени Зайнаб Биишевой, 2017. – 186 с.

Өйрәтеү материалдары

1. Башкорт халык ижады. Беренсе китап. Йырзар. – Өфө: Башкортостан китап нәшриәте, 2008. – 318 б.

2. Башкорт халык ижады. 8-се том. Эпос: иртәктәр һәм эпик кобайырзар. – Өфө: Китап, 2006. – 492 б.

3. Башкорт халык ижады. 11-се том. Новеллистик әкиәттәр. – Өфө: Китап, 2008. – 568 б.

4. Ураксин З. Г. Фразеологический словарь башкирского языка. – Обновлённый, 2-ой выпуск. – Уфа: Китап, 2006. – 344 с.
5. Русско-башкирский словарь. В 2-х т. / под ред. З. Г. Ураксина. – Уфа: Башкирская энциклопедия, 2005. – Т. I – 808 с.; Т. II – 680 с.
6. Галяутдинов И. Г Башкирские народные детские игры. – Уфа: Китап, 2002. – 248 с.
7. Башкирское народное творчество: Фольклор обычаев. Т.1. / Составитель. А. М. Сулейманов. – Уфа: Китап, 1995. – 560 с.
8. Хөсәйенов Ғ. Б. Башҡорт әҙәбиәтенен поэтикаһы. Беренсе китеп. Теоретик поэтика / Ғ. Б. Хөсәйенов – Өфө: Ғилем, 2006. – 403 б.
9. Хөсәйенов Ғ. Б. Әҙәбиәт ғилеме һүзлегө. – Өфө: Китап, 2006. – 248 б.
10. Хадыева Р. Н. Этнолингвистический словарь башкирского языка. – Уфа, 2002. – 176 с.
11. Әхмәтйәнов К. Ә. Әҙәбиәт теорияһы. – Үзгәрешле 3-сө басма. – Өфө: Китап, 2003. – 392 б.

Мәғлүмәт ресурстары

12. Башкирское издательство «Китап» им. З. Биишевой // URL: <http://www.kitap-ufa.ru/information/elektronnye-uchebnye-posobiya.php> (дата обращения: 3.07.2022).
13. Башҡортса википедия. Ирекле энциклопедия // URL: https://ba.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D1%88_%D0%B1%D0%B8%D1%82 (дата обращения: 3.11.2021).
14. Башҡорт теле // URL: <http://tel.bashqort.com> (дата обращения: 3.11.2021).
15. Отдел башкирской литературы и краеведения // URL: <http://www.bashnl.ru/en/o-biblioteke/struktura-biblioteki/otdel-bashkirskoy-literatury/> (дата обращения: 03.07.2022).
16. Сайт изучения башкирского языка // URL: <http://tel.bashqort.com> (дата обращения: 03.07.2022).

17. Сайт национальной библиотеки им. Валиди // URL: <http://www.bashnl.ru> (дата обращения: 03.07.2022).

18. Электронные учебники // URL: <http://in-yaz-book.ru/bashkir.shtml> (дата обращения: 03.07.2022).